

КОНСПЕКТ
лекцій з навчальної дисципліни
«ФІНАНСИ»
(назва навчальної дисципліни)

для спеціальності
073 «Менеджмент»
(шифр та назва спеціальності)

Склав: викладач, к.е.н. Смирнова Н.В.
(прізвище та ініціали)

Конспект обговорений
на засіданні кафедри/циклової комісії
менеджменту та логістики
(назва кафедри/циклової комісії)

Протокол № 1 від «19» 08 2022 р.

Завідувач кафедри/Голова циклової комісії

(підпис)

Смирнова Н.В.
(прізвище та ініціали)

РОЗДІЛ 1. «ВСТУП ДО ФІНАНСІВ»

ЛЕКЦІЯ №1.1

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «СУТНІСТЬ І ГЕНЕЗИС ФІНАНСІВ»

План лекції

1. Предмет фінансової науки
2. Історичний характер фінансів, їх генезис
3. Сутність і відмінні ознаки фінансів

Література:

1. Грідчіна М.В., Захожая В.Б. Фінанси (теоретичні основи): Підручник. – К.: МАУП, 2002 (2004). С. 4-16.
2. Загорський В.С., Вовчак О.Д. Фінанси: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. С. 19-21.
3. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. 4-те вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2006 (2009). С. 4-14.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Дисципліна "Фінанси" є базовою для підготовки спеціалістів економічного профілю, що має на меті надання фундаментальних, знань з функціонування фінансів та їх впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.

Предметом фінансової науки є сукупність фінансових відносин, що виникають на різних рівнях економічної системи між державою, юридичними та фізичними особами.

Понятійний апарат фінансової науки охоплює фінансові категорії, які в абстрактно-теоретичній формі характеризують різні сторони реальної фінансової дійсності.

Фінансові категорії мають історичний характер і виступають формою теоретичного мислення, наукової абстракції, яка є зрізом реального економічного життя. З появою держави з'явилися такі категорії як податки і державний кредит.

З розвитком держави і товарно-грошового господарства формувалися групи складніших категорій – державні доходи і державні видатки, які утворюють категорію державного бюджету, а всі разом вони складають найбільш загальну абстракцію фінансової науки – категорію фінансів.

2. **Фінанси** - продукт наявності держави і товарно-грошових відносин.

Фінанси виникли в умовах регулярного товарно-грошового обігу у зв'язку з розвитком держави і потреби у фінансових ресурсах.

У докапіталістичних формаціях більша частина потреб держави задовольнялась через установлення різного роду натуральних зборів, податей, повинностей, а грошове господарство було лише в армії.

Основними витратами рабовласницьких і феодальних держав були витрати на ведення війн, утримання монаршого двору, державного апарату, будівництво суспільних споруд (храмів, каналів, зрошувальних систем, доріг, водопроводів). Основними доходами були надходження від державного майна (доменів) і регалій (монопольного права монарха на окремі промисли і торгівлю певними товарами), натуральні і грошові збори, мито, позики.

Термін "фінанси" походить від латинського "finis", тобто кінець. У середньовіччі це слово вживали для позначення строку сплати, а потім і для визначення документів, що свідчили про погашення боргу, якими завершувалась угода. Пізніше терміном "фінанси" стали позначати будь-який примусовий платіж на користь держави.

З розпадом феодалізму і поступовим розвитком у його надрах капіталістичного способу виробництва все більшого значення стали набувати грошові доходи і витрати держави, а частка натуральних зборів скорочувалась.

На ранніх стадіях розвитку держави не існувало розподілу між ресурсами держави і ресурсами її глави: монархи розпоряджались коштами держави як своєю власністю. Тільки з відділенням державної казни від власності монарха (XVI-XVII ст.) виникають поняття:

- державні фінанси;
- державний бюджет;
- державний кредит.

Фінанси, як і ціна, кредит, заробітна плата існують об'єктивно як продукт економічного

розвитку суспільства.

До початку XVIII ст. під фінансами розуміли державне публічне господарство або господарство будь-якого державного утворення нижчого рівня, наприклад: земство, міська община тощо.

У XVIII ст. трактування поняття фінансів як державного господарства набуло подальшого розвитку.

Найвищого розквіту фінанси досягають у XX ст., коли функції держави набагато розширилися і вдосконалилися, а товарно-грошові відносини посіли головне місце в економічних системах. Значний розвиток отримали місцеві (регіональні) фінанси, позабюджетні спеціальні фінансові фонди, фінанси підприємницьких структур.

3. Висхідним положенням для розкриття сутності фінансів є розуміння того, що **фінанси** - це одна з конкретних історичних форм економічних відносин, функціонування яких пов'язано з об'єктивною необхідністю розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту. У процесі розподілу формуються та використовуються грошові фонди, призначені для задоволення суспільних інтересів та потреб.

В сучасній економічній і фінансовій літературі фінанси визначають як систему економічних відносин, що виникають з приводу розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту, а в певних умовах і національного багатства, з метою формування фінансових ресурсів у суб'єктів господарювання і держави і використання їх на розширене відтворення та задоволення інших суспільних інтересів і потреб.

Сферою виникнення фінансових відносин є процеси первинного розподілу вартості суспільного продукту, тобто коли ця вартість розподіляється на зарплату, прибуток тощо і формуються грошові доходи. Виокремлення у складі виручки від реалізації продукції прибутку, відрахувань на соціальне страхування, амортизаційних відрахувань відбувається за допомогою фінансів і відображає процес розподілу вартості відповідно до цільових призначень кожної її частини.

Фінансові відносини супроводжуються реальним рухом грошових коштів, що має місце в процесі розподілу й обміну. Але характер руху вартості (в її грошовій формі) на цих стадіях відтворювального процесу різний. У процесі розподілу рух вартості в грошовій формі відбувається відособлено від руху товарів і характеризується її відчуженням (переходом від одних власників до інших) або цільовим відособленням кожної частини вартості (в межах одного власника).

У розподільних процесах поряд з фінансами та ціною беруть участь також заробітна плата і кредит.

Взаємозв'язок фінансів і заробітної плати проявляється у тому, що держава регулює величину заробітної плати через податки, створюючи загальнодержавні фонди фінансових ресурсів. Одночасно держава за допомогою дотацій, субсидій, субвенцій може стимулювати розвиток окремих видів діяльності. Разом з тим, заробітна плата є лише частиною вартісного розподілу валового внутрішнього продукту, яка стосується саме фонду оплати праці. Заробітна плата пов'язана з таким фактором виробництва як робоча сила, а фінанси впливають на використання всіх факторів виробництва (предмети праці, знаряддя праці тощо).

Спільним для **фінансів і кредиту** є те, що вони використовуються в кругообігу коштів і сприяють підвищенню ефективності виробництва. При нестачі фінансових ресурсів підприємство залучає кредитні ресурси, а при надлишку фінансових ресурсів підприємство може тимчасово вільні кошти надавати в кредит іншій установі (банку, підприємству). Відмінності між фінансами і кредитом полягають у тому, що фінансам притаманний односторонній рух вартості, так як при фінансуванні кошти надаються на безповоротній основі. Кредитні відносини характеризуються двостороннім рухом вартості, оскільки кредитування здійснюється за принципами платності, строковості, поверненості і забезпеченості. Кредитний перерозподіл вартості пов'язаний з переміщенням грошових коштів між суб'єктами розподільного процесу..

Контрольні питання:

1. Що є предметом фінансової науки?
2. Які фінансові категорії складають понятійний апарат фінансової науки?
3. Які соціально-економічні передумови виникнення фінансів?
4. У чому полягає сутність фінансів?
5. Які ознаки притаманні фінансам і в чому їх відмінність від грошей?

ЛЕКЦІЯ №1.2
ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ФУНКЦІЇ ФІНАНСІВ»

План лекції

1. Функції фінансів
2. Призначення та роль фінансів

Література:

1. Загорський В.С., Вовчак О.Д. Фінанси: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. С. 21-29.
2. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. 4-те вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2006 (2009). С. 14-19.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. *Прояв сутності фінансів у реальній практичній діяльності розглядається через характеристику функцій, які притаманні даній категорії.*

Вивчаючи функції фінансів, необхідно усвідомити, що функції завжди похідні від сутності, яку вони виражають, і показують як, у який спосіб реалізується суспільне призначення даної економічної категорії. Оскільки **специфічне суспільне призначення фінансів** забезпечити розподіл і перерозподіл вартості валового внутрішнього продукту, вираженої в грошовій формі, між різними суб'єктами господарювання і напрямками цільового використання, сутність фінансів проявляється насамперед, через розподільну функцію. Фінанси за допомогою розподільної функції обслуговують різні етапи розподілу (первинний розподіл і перерозподіл вартості суспільного продукту), різні сфери суспільного життя - сферу матеріального виробництва, сферу обміну і споживання.

Об'єктами дії розподільної функції фінансів є вартість валового внутрішнього продукту, а також частина національного багатства, яка набуває грошової форми.

Розподільна функція фінансів реалізується в процесі первинного розподілу і перерозподілу вартості ВВП.

Первинний розподіл - це розподіл доданої вартості й формування первинних доходів суб'єктів, які беруть участь у створенні ВВП. Первинними доходами на цій стадії є: у фізичних осіб – заробітна плата, у юридичних осіб – прибуток, у держави – прибуток державного сектора, що централізується в бюджеті, надходження від державних послуг, ресурсів, угідь, а також непрямі податки.

Перерозподіл полягає у створенні й використанні централізованих фондів.

Провідну роль у перерозподільному процесі відіграє держава.

Кінцевим результатом перерозподільного циклу є те, що одна частина перерозподілених грошових ресурсів через механізм бюджетного фінансування знову переходить у сферу матеріального виробництва, щоб почати новий цикл первинного розподілу з наступним перерозподілом, інша частина перерозподілених грошових ресурсів переходить у сферу споживання (освіта, охорона здоров'я, культура, оборона, держуправління)..

Поряд з розподільною фінанси виконують **контрольну функцію**, сутність якої проявляється в контролі за розподілом ВВП між відповідними грошовими фондами і каналами розподілу та їх цільовим використанням.

Основу контрольної функції фінансів становить рух фінансових ресурсів, який відбувається у фондовій і нефондовій формах. Через кількісний вираз фінансових ресурсів фінанси здатні кількісно відображати вартісні пропорції, що формуються в суспільстві, і контролювати їх. Саме завдяки контрольній функції фінансів суспільство контролює повноту і своєчасність забезпечення фінансовими ресурсами різних суб'єктів господарювання, включаючи державу, економне й ефективне використання коштів. Головною контролюючою пропорцією є співвідношення між фондами нагромадження і споживання.

Контрольна функція діє не ізольовано, вона тісно пов'язана з розподільною. У практичній діяльності контрольна функція проявляється у фінансовому контролі.

2. Фінанси, як ніяка інша економічна категорія (ціна, кредит, заробітна плата тощо) дають змогу пристосувати (трансформувати) потреби виробництва до потреб споживання. Без фінансів неможливо забезпечувати індивідуальний і суспільний кругообіг виробничих фондів на розширеній основі, регулювати галузеву і територіальну структуру економіки, запроваджувати науково-технічні

досягнення, стимулювати інвестиційну діяльність і задовольняти різноманітні суспільні потреби.

Виникнення фінансових відносин, як і їх відмирання, є об'єктивними процесами, що не пов'язані з діяльністю держави. Держава може лише впливати на розвиток фінансових відносин: вводити чи відмінити конкретні види платежів, змінювати форми використання фінансових ресурсів і т. п.

У повсякденній господарській діяльності важлива не сама по собі категорія фінансів, а конкретні форми прояву фінансових відносин, види яких установлюються державою. Визначаючи організаційні форми прояву категорії фінанси, держава використовує останні як активний інструмент управління економікою.

Як економічний інструмент господарювання фінанси здатні кількісно і якісно впливати на суспільне виробництво.

Кількісний вплив характеризується обсягом і пропонуванням мобілізованих, розподілених і використаних фінансових ресурсів.

Якісний вплив виявляється в інтересах учасників відтворювального процесу через форми організації фінансових відносин (у який спосіб формуються фінансові ресурси, в яких формах і на яких умовах відбувається їх рух і використання). Саме через якісний вплив відбувається перетворення фінансів в економічний стимул розвитку суспільного виробництва.

Можливо виділити три головні напрями фінансового впливу на процеси суспільного розвитку:

- 1) фінансове забезпечення потреб розширеного відтворення;
- 2) фінансове регулювання економічних і соціальних процесів;
- 3) фінансове стимулювання.

Фінансове забезпечення відтворювального процесу - це покриття затрат за рахунок фінансових ресурсів, акумульованих суб'єктами господарювання і державою.

В умовах економічної і фінансової самостійності суб'єкти господарювання формують джерела розширеного відтворення за рахунок власних фінансових ресурсів, залучених на акціонерній основі, або на пайових засадах грошових коштів інших підприємств, використання банківських кредитів, бюджетних асигнувань та ін. Додатковими джерелами фінансового забезпечення можуть бути кошти, мобілізовані на ринку цінних паперів, іноземні інвестиції.

Фінансове забезпечення розширеного відтворення може здійснюватись у таких формах:

- *бюджетне* фінансування як надання коштів з бюджету на безповоротних засадах;
- *кредитування* - це надання коштів на принципах повернення, платності, строковості і забезпеченості;
- *самофінансування* передбачає відшкодування видатків суб'єктів господарювання з основної діяльності та її розвитку за рахунок власних джерел. Принцип самофінансування допускає залучення кредитних ресурсів;
- *оренда* (лізинг) - це передання майна у користування за певну плату і на певний строк;
- *інвестування* - процес вкладення грошей у ті чи інші об'єкти з розрахунком на збільшення їх вартості, а також отримання додаткового доходу.

Фінансове регулювання економічних і соціальних процесів відбувається насамперед через перерозподіл частини доходів підприємств і організацій, а також населення і спрямування цих коштів у бюджети та державі цільові фонди для задоволення державних потреб.

У складі **фінансових стимулів розвитку виробництва і підвищення його ефективності** можна виділити:

- бюджетні стимули;
- ефективно інвестування фінансових ресурсів;
- фінансові пільги і санкції.

Контрольні питання:

1. У чому полягає сутність і механізм дії розподільчої функції фінансів?
2. Що являє собою контрольна функція фінансів і яким чином вона реалізується у практичній діяльності?
3. Яку роль відіграють фінанси в економічній системі?
4. Яким чином фінанси впливають на суспільне виробництво?

ЛЕКЦІЯ №1.3

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ТА СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ»

Література:

1. Грідчіна М.В., Захожая В.Б. Фінанси (теоретичні основи): Підручник. – К.: МАУП, 2002 (2004). С. 16-27.
2. Загорський В.С., Вовчак О.Д. Фінанси: Навчальний. – К.: Знання, 2006. С. 36-44.
3. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. 4-те вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2006 (2009). С. 21-27.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

Фінансову систему можна розглядати як за внутрішньою будовою, так і за організаційною структурою. Внутрішня будова фінансової системи представлена на рис. 1.

Якщо за основу структуризації фінансів взяти суб'єкти фінансових відносин - державу, юридичних і фізичних осіб, то у фінансовій системі можна виділити такі складові: загальнодержавні фінанси, фінанси суб'єктів господарювання і фінанси домогосподарств (сімейні фінанси).

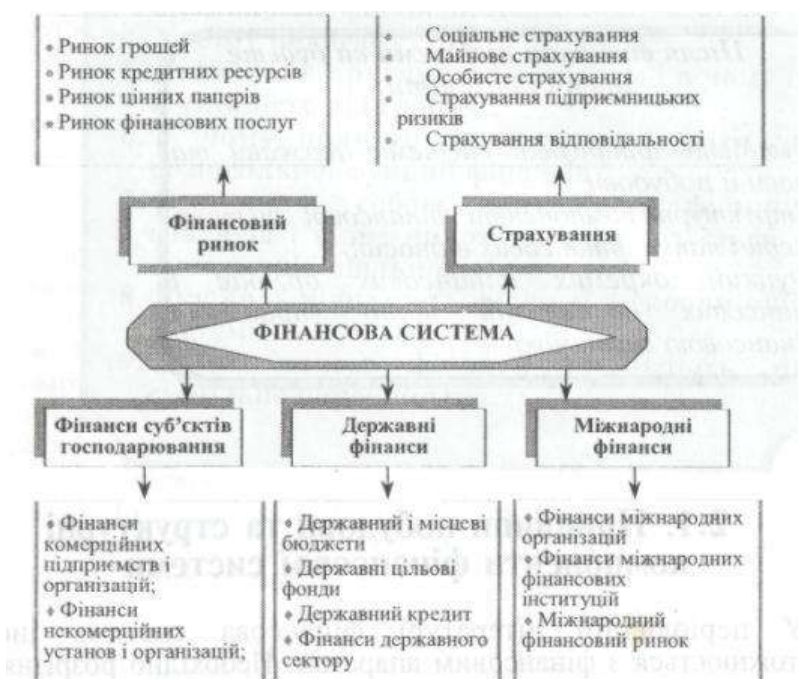

Рис. 1 - Сфери та ланки фінансової системи

Якщо в основу структуризації фінансів покласти рівень економічної системи, то фінансова система за внутрішньою будовою може бути визначена як сукупність відносно відособлених, але взаємопов'язаних сфер і ланок фінансових відносин, які відображають специфічні форми й методи розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту.

До сфер фінансових відносин включають:

- фінанси суб'єктів господарювання (рівень мікроекономіки);
- державні фінанси (рівень макроекономіки);
- міжнародні фінанси (рівень світового господарства);
- фінансовий ринок;
- страхування.

Останні (фінансовий ринок і страхування) є забезпечуючими сферами.

Ланка фінансової системи є відособленою частиною фінансових відносин, її виокремлення проводиться за ознакою наявності або відособленого фонду фінансових ресурсів або специфічних форм і методів мобілізації та використання фінансових ресурсів.

Контрольні питання:

1. Що являє собою фінансова система за внутрішньою структурою?
2. Який існує взаємозв'язок між окремими сферами та ланками фінансової системи?
3. У чому сутність фінансової системи за організаційною структурою?

ЛЕКЦІЯ №1.4

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ»

Література:

1. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. 4-те вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2006 (2009). С. 27-34.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

Загальне керівництво фінансовою діяльністю в Україні, як і в будь-якій іншій державі, здійснюють органи державної влади і управління.

Розподіл функцій в управлінні фінансами між органами державної влади і управління:

Верховна Рада України, як вищий орган законодавчої влади, ухвалює закони, у тому числі з фінансових питань, основні напрями бюджетної політики на наступний бюджетний період, затверджує Державний бюджет України та вносить зміни до нього; здійснює контроль за виконанням Державного бюджету України; приймає рішення щодо звіту про його виконання; визначає засади внутрішньої і зовнішньої політики.

Президент України, як глава держави, створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби; підписує закони, ухвалені Верховною Радою України; має право вето щодо цих законів із наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України.

Кабінет Міністрів України, як вищий орган у системі органів виконавчої влади, забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці і зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування; організовує розроблення проекту закону про Державний бюджет України і забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, надає Верховній Раді України звіт про його виконання; приймає рішення про використання коштів Резервного фонду Кабінету Міністрів України.

Органи місцевого самоврядування самостійно розробляють, затверджують і виконують відповідні місцеві бюджети; самостійно розпоряджаються коштами місцевих бюджетів, визначають напрями їх використання; використовують вільні бюджетні кошти, додатково отримані в процесі виконання місцевих бюджетів; мають право випускати місцеві позики, лотереї та цінні папери, а також отримувати кредити в банківських установах; можуть виступати гарантами під надання кредитів підприємствам і установам, що належать до комунальної власності; мають право розміщувати належні їм кошти в банках інших суб'єктів права власності, отримувати відсотки від доходів і зараховувати їх до доходної частини відповідного місцевого бюджету.

Центральне місце в управлінні фінансами в системі органів виконавчої влади займає **Міністерство фінансів**. Саме на нього покладені завдання загального керівництва всією фінансовою системою. Міністерство фінансів України має розгалужену регіональну структуру, яка включає: Міністерство фінансів Республіки Крим, обласні та міські (м. Києва і Севастополя) фінансові управління, районні та міські (міст республіканського та обласного підпорядкування) фінансові відділи.

Регіональні фінансові органи мають систему подвійного підпорядкування. Вертикально вони підпорядковані відповідному фінансовому органу вищого рівня (наприклад, районні фінансові відділи – обласному фінансовому управлінню). Горизонтально фінансові органи підпорядковані місцевим органам державного управління, тобто входять до складу відповідних державних адміністрацій.

До складу Міністерства фінансів України входять два обособлені підрозділи Державна контрольно-ревізійна служба і Державне казначейство.

Державна контрольно-ревізійна служба спеціалізується на здійсненні фінансового контролю.

Державне казначейство створене з метою ефективного управління коштами Державного бюджету України, підвищення оперативності у фінансуванні видатків у межах наявних обсягів фінансових ресурсів у Державному бюджеті.

Основне завдання **Державної податкової адміністрації України** полягає у реалізації податкової політики держави. На податкову адміністрацію покладені такі основні функції:

- розроблення проектів податкового законодавства;

- контроль за правильністю обчислення податків та інших обов'язкових платежів і своєчасністю їх сплати;
- облік платників податків та надходжень платежів до бюджету;
- накладення штрафних санкцій і адміністративних стягнень на порушників податкового законодавства;
- проведення масово-роз'яснювальної роботи серед платників податків;
- міжнародне співробітництво у сфері оподаткування.

Рахункова палата Верховної Ради України є постійно діючим вищим органом державного фінансового контролю, основними завданнями якого є організація і здійснення контролю за своєчасним виконанням дохідної та видаткової частини Державного бюджету України, витрачанням бюджетних коштів, у тому числі коштів державних цільових фондів за обсягами, структурою та їх цільовим призначенням; контролю за утворенням і погашенням внутрішнього і зовнішнього боргів України; визначення ефективності та доцільності використання державних коштів, валютних та кредитно-фінансових ресурсів.

Рахункова палата виступає в ролі експертного органу Верховної Ради України, даючи відповідні висновки і рекомендації з питань фінансової діяльності органів управління.

Національний банк України є основною фінансовою інституцією у сфері грошового ринку. Основне завдання Національного банку регулювання грошового обігу й організація ефективного функціонування кредитної системи.

Міжбанківська валютна біржа проводить торги з купівлі-продажу іноземних валют. Ціни, які формуються на цій біржі, характеризують ринковий курс валют, тобто той, який складається під впливом попиту і пропозиції, як на національну, так і на іноземні валюти. Вплив Національного банку на ринковий курс національної валюти здійснюється завдяки участі його у торгах через скупку тієї чи іншої валюти або валютні інтервенції.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку організовує функціонування ринку цінних паперів. Вона проводить реєстрацію випуску цінних паперів та регулює їх кругообіг; забезпечує формування інфраструктури ринку, видає ліцензії фінансовим посередникам, які здійснюють операції з цінними паперами. Комісія здійснює контроль за діяльністю суб'єктів ринку цінних паперів - емітентів, інвесторів, фінансових посередників, фондових бірж – відповідно до чинного у цій сфері законодавства.

Фондова біржа проводить операції цінними паперами. Основне її призначення - організація функціонування вторинного ринку. Однак, з одного боку, через неї може здійснюватись і первинне розміщення цінних паперів, а з іншого – і вторинний ринок може функціонувати поза біржею. У зв'язку з цим розрізняють біржовий і позабіржовий обіг цінних паперів.

Фінансові посередники на ринку цінних паперів виконують функції сполучної ланки між емітентами цінних паперів та їх покупцями. З одного боку, за дорученням емітентів вони проводять випуск та розміщення цінних паперів на фінансовому ринку. З іншого боку, вони проводять операції з купівлі цінних паперів на підставі угод з інвесторами. Діяльність фінансових посередників засновується на їх інформованості та глибоких знаннях ринку цінних паперів.

Пенсійний фонд створений з метою акумуляції та раціонального розміщення коштів, призначених для пенсійного забезпечення. Він виконує функції нарахування пенсій і проведення їх виплат. Пенсійний фонд, як орган управління, має відповідні повноваження з контролю за повнотою і своєчасністю сплати внесків підприємств до фонду.

Інші фонди соціального страхування виконують аналогічні функції відносно відповідного цільового фонду.

Контрольні питання:

1. Які фінансові органи і фінансові інституції здійснюють управління фінансами в Україні?
2. Які завдання покладено на Міністерство фінансів?
3. Які функції і повноваження має Державна податкова адміністрація?
4. Які функції Державного казначейства?
5. Яка сфера діяльності Контрольно-ревізійної служби?
6. Які функції виконує рахункова палата?
7. Яку роль відіграють Національний банк і комерційні банки в управлінні фінансами?

ЛЕКЦІЯ №1.5
ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА»

Література:

1. Грідчіна М.В., Захожая В.Б. Фінанси (теоретичні основи): Підручник. – К.: МАУП, 2002 (2004). С. 27-45.
2. Загорський В.С., Вовчак О.Д. Фінанси: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. С. 49-51.
3. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. 4-те вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2006 (2009). С. 36-41.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

Вплив фінансів на економічний і соціальний розвиток суспільства не можна зрозуміти без вивчення фінансової політики і фінансового механізму.

Політика як узагальнююче поняття охоплює всі напрями діяльності держави. Залежно від сфери суспільних відносин, яка є об'єктом політичного впливу, виділяють економічну, соціальну, культурну, технічну, бюджетну, кредитну, внутрішню і зовнішню політику.

Фінансова політика – сукупність заходів, спрямованих на мобілізацію фінансових ресурсів, їх раціональний розподіл і використання, які держава здійснює через фінансову систему.

Насамперед, фінансова політика повинна сприяти формуванню максимально можливого обсягу фінансових ресурсів, оскільки вони – матеріальна база будь-яких перебудов.

Не менш важливим є забезпечення раціонального розподілу коштів між галузями і сферами економіки, концентрація фінансових ресурсів на найважливіших напрямках економічного і соціального розвитку.

Фінансова політика повинна враховувати потреби суспільного розвитку, реальні економічні і фінансові можливості держави, тому вона *залежить від конкретних історичних умов і завдань, які стоять перед суспільством*. Вивчаючи вимоги, які теорія і практика господарювання ставлять до фінансової політики, слід усвідомити дуже важливий висновок *фінансова політика має бути адекватною законам суспільного розвитку*. Порушення цієї важливої вимоги призводить до значних втрат у народному господарстві.

Залежно від тривалості періоду і характеру завдань, що вирішуються, фінансова політика поділяється на фінансову стратегію і фінансову тактику.

Фінансова стратегія – довготривалий курс фінансової політики, розрахований на перспективу, який передбачає вирішення великомасштабних завдань, визначених економічною і соціальною стратегією.

У процесі її розроблення *прогнозуються основні тенденції розвитку фінансів, формуються концепції їх використання, визначаються принципи організації фінансових відносин*.

Фінансова тактика спрямована на розв'язання завдань конкретного етапу розвитку суспільства за допомогою перегрупування фінансових ресурсів і зміни способів організації фінансових зв'язків.

Щоб краще усвідомити зміст, завдання і вимоги до фінансової політики, виділяють як самостійні складові податкову, бюджетну, грошово-кредитну, митну політику.

Податкова політика реалізує інтереси держави, її головне призначення – вилучення частини ВВП на загальнодержавні потреби, перерозподіляючи ці кошти через бюджет.

Під **бюджетною політикою** розуміють визначення державою:

- джерел формування доходів державного і місцевих бюджетів;
- пріоритетних напрямів видатків бюджету;
- допустимих меж розбалансованості бюджету;
- джерел фінансування бюджетного дефіциту;
- принципів взаємовідносин між окремими ланками бюджетної системи.

Зважаючи на те, що податкова і бюджетна політика тісно пов'язані між собою, вживають поняття **бюджетно-податкової політики**. При цьому виділяють:

- дискреційну фіскальну політику, коли парламент і уряд вносять зміни до податкової системи і видатків бюджету з метою впливу на ВВП, зайнятість, інфляцію. Ця політика може бути стимулюючою і стримуючою;

- недискреційну, або політику "вмонтованих стабілізаторів", яка базується на теоретичному допущенні, що податкова система сама по собі має властивість автоматично впливати на

економічний цикл, тобто має стабілізаційний ефект.

Під **грошово-кредитною політикою** розуміють забезпечення стабільності грошового обігу через управління емісією, регулювання інфляції і курсу національної грошової одиниці; забезпечення своєчасності розрахунків у народному господарстві і в різних ланках фінансової системи через регламентацію і регулювання діяльності банківської системи; управління діяльністю фінансового ринку через регламентацію емісії і розміщення державних і корпоративних цінних паперів і регулювання їх дохідності.

Держава захищає свої інтереси через **митну і валютну політику**. Відповідно до заінтересованості держави в розширенні або скороченні свого експорту чи імпорту застосовується система митних платежів або конкретний митний режим. *Головним завданням митної і валютної політики є забезпечення примноження золотовалютних резервів держави.*

4. Мобілізація фінансових ресурсів у розмірах, необхідних для фінансування розвитку, збільшення власного капіталу тощо.

5. Контроль за ефективним, цільовим розподілом і використанням фінансових ресурсів.

Контрольні питання:

1. У чому полягає сутність фінансової політики?
2. Які існують типи фінансової політики?
3. Яким чином фінансова політика впливає на соціально-економічний розвиток суспільства?
4. Які складові фінансової політики?
5. У чому призначення фінансової стратегії?
6. Які завдання вирішуються через фінансову тактику?

ЛЕКЦІЯ №1.6

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ І ЙОГО ЕЛЕМЕНТИ»

План лекції

1. Фінансовий механізм і його елементи
2. Управління фінансами в Україні

Література:

1. Загорський В.С., Вовчак О.Д. Фінанси: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. С. 51-65.
2. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. 4-те вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2006 (2009). С. 42-64.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Фінансовий механізм — сукупність форм і методів, за допомогою яких забезпечується система розподілу і перерозподілу ВВП, формування та використання фінансових ресурсів суб'єктів економіки. Він вміщує такі елементи (рис. 1):

Рис. 1 – Структура фінансового механізму

Основні фінансові методи:

Фінансове планування — діяльність щодо складання планів, формування і використання

фінансових ресурсів на рівні підприємств, галузевих структур, адміністративно-територіальних одиниць, держави в цілому.

1. *Оперативне управління* — втручання у розподільчі процеси з метою ліквідації диспропорцій, своєчасного перерозподілу коштів, забезпечення досягнення запланованих результатів.

2. *Фінансовий контроль* — перевірка правильності вартісного розподілу та перерозподілу ВВП і НД за відповідними фондами грошових коштів та їх цільовим використанням.

3. *Методи фінансового забезпечення*, основними з яких є:

3.1. Бюджетне фінансування.

3.2. Кредитування.

3.3. Самофінансування.

4. *Фінансове регулювання* діяльності, яке відбувається двома способами:

4.1. Сальдовим, при якому розподіл створеної вартості здійснюється за окремими елементами, серед яких лише один є результативним (сальдовим).

4.2. Податковим, тобто через систему оподаткування як вилучення частини доходів підприємств та організацій, а також населення і спрямування цих коштів у бюджет та державні цільові фонди для задоволення державних потреб.

5. *Фінансове регулювання* здійснюється через:

5.1. *Систему норм і нормативів* — характеризують певний рівень забезпечення видатків, різних видів витрат фінансових ресурсів (ставки, норми відрахувань податків, платежів до бюджету, інших відрахувань до позабюджетних фондів); ліміти — певні обмеження на використання коштів державного бюджету, підприємств (на зарплати, премії, стипендії, на господарські потреби) або населення;

5.2. *Фінансові резерви* — тимчасово вилучені з обороту фінансові ресурси, які мобілізуються в спеціальних фондах для їх використання в майбутньому при настанні непередбачених ситуацій.

Основні фінансові важелі, стимули і санкції:

1. *Важелі* — конкретні форми розподілу і перерозподілу ВВП, встановлений порядок фінансування, кредитування та інвестування. До фінансових важелів належать: податки, обов'язкові збори, норми амортизації, норми витрачання коштів у бюджетних установах, орендна плата, відсоток за кредит, дотації, субвенції.

2. *Стимули* — заробітна плата, доходи працівників, премії, пенсії, стипендії, матеріальні допомоги, надання різних пільг. До стимулів належать також заохочувальні фонди, створені з прибутку, бюджетне фінансування ефективних напрямів розвитку національної економіки, фінансування підготовки і перепідготовки кадрів, спеціальні фінансові пільги (податкові пільги і прискорена амортизація).

3. *Санкції* охоплюють:

3.1. Штрафи — ступінь матеріального впливу на винних у порушенні законодавства, угод або чинних правил; накладаються, як правило, у твердій грошовій сумі.

3.2. Пеню — накладають при невчасному виконанні грошових зобов'язань і нараховують за кожен день протермінування; встановлюється у відсотках від суми протермінованого платежу.

2. Фінансова система є складним механізмом і потребує управління.

Управління фінансами — складова частина управління економікою.

Процес управління фінансами вміщує дві складові:

1) органи управління;

2) форми і методи управлінської діяльності (фінансовий менеджмент).

Об'єктами фінансового управління є централізовані і децентралізовані фінансові ресурси у всіх ланках фінансової системи. Суб'єктами фінансового управління є законодавчі і виконавчі органи держави, спеціалізовані фінансові органи, фінансові служби підприємств.

Управління фінансами вміщує такі функціональні елементи:

1. *Фінансова інформація* надходить у вигляді оперативної бухгалтерської, статистичної та податкової звітності.

2. *Планування*, в процесі якого оцінюється фінансовий стан виявляються фінансові резерви збільшення фінансових ресурсів, шляхи їх ефективного використання.

3. *Оперативне управління* — комплекс заходів щодо виконання фінансового плану. Його мета — досягти максимального ефекту при мінімальних витратах шляхом своєчасної зміни фінансових відносин.

4. *Фінансове регулювання* — процес маневрування фінансовими ресурсами. Джерелами фінансового регулювання є резервні фонди, надлишкові фінансові ресурси, невикористані бюджетні асигнування.

5. *Контроль* пронизує усі стадії управління. У процесі контролю зіставляються фактичні результати із запланованими, виявляються резерви.

Розрізняють *стратегічне (загальне)* та *оперативне* управління фінансами.

Загальне (стратегічне) управління фінансами в Україні згідно з Конституцією, покладено на вищі органи державної влади і управління:

- Верховну раду України;
- Кабінет Міністрів України;
- Апарат Президента.

Оперативне управління фінансами здійснює фінансовий апарат, який включає фінансові органи та фінансові інститути.

Фінансові органи та інститути можуть бути згруповані в чотири блоки:

1. Органи у сфері бюджету держави:

1.1. Міністерство фінансів України та його відокремлені підрозділи — Державне казначейство і Контрольно-ревізійна служба;

1.2. Державна податкова служба, яка в 1996 р. виділилася зі складу Міністерства фінансів у самостійне відомство.

2. Контрольно-регулюючі органи:

- 2.1. Рахункова палата ВРУ.
- 2.2. Державна комісія з питань регулювання фінансових ринків.
- 2.3. Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю.
- 2.4. Аудиторська палата і аудиторські фірми.

3. Фінансові інститути фінансового ринку:

- 3.1. НБУ і комерційні банки.
- 3.2. Міжбанківська валютна біржа.
- 3.3. Фондові біржі та фінансові посередники.
- 3.4. Страхові компанії.

4. Органи управління цільовими фондами:

- 4.1. Пенсійний фонд України;
- 4.2. Фонди соціального страхування.

Фінанси суб'єктів господарювання керуються відповідними фінансовими службами у складі управлінських структур підприємств та організацій.

Центральне місце в управлінні фінансами посідає Міністерство фінансів України, на яке покладено загальне керівництво всією фінансовою системою країни.

Контрольні питання:

- 1. Що таке фінансовий механізм?
- 2. Які складові елементи фінансового механізму?
- 3. Яким чином фінансовий механізм сприяє реалізації завдань фінансової політики?
- 4. У чому сутність і завдання фінансового планування?
- 5. Що являють собою індивідуальні та зведені фінансові плани?
- 6. Які існують методи фінансового планування?
- 7. З якою метою складається баланс фінансових ресурсів і витрат держави?
- 8. Що являють собою фінансові норми, нормативи, ліміти, резерви, стимули?
- 9. Які існують об'єкти і суб'єкти управління фінансами?
- 10. В чому призначення фінансового контролю?
- 11. Які є види фінансового контролю?
- 12. Які використовуються форми і методи фінансового контролю?
- 13. В чому особливості аудиторського контролю?

РОЗДІЛ 2. «ФІНАНСОВА СИСТЕМА»

ЛЕКЦІЯ №2.1

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ФІНАНСИ ГОСПОДАРСЬКИХ СУБ'ЄКТІВ»

План лекції

1. Фінансові відносини суб'єктів господарювання
2. Фінанси комерційних підприємств
3. Фінансові ресурси підприємств, їх склад і джерела формування
4. Особливості фінансів підприємств різних форм власності
5. Фінанси громадських організацій, добродійних фондів

Література:

1. Грідчина М.В., Захожая В.Б. Фінанси (теоретичні основи): Підручник. – К.: МАУП, 2002 (2004). С. 124-159.
2. Загорський В.С., Вовчак О.Д. Фінанси: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. С. 72-77.
3. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. 4-те вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2006 (2009). С. 66 – 88.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Фінанси господарських суб'єктів – базова відносно самостійна сфера фінансових відносин, яка має свою специфіку організації та реалізації притаманних фінансам функцій.

Фінанси господарюючих суб'єктів функціонують у сфері суспільного виробництва, де створюється валовий внутрішній продукт, матеріальні та нематеріальні блага. Саме тому від стану фінансів підприємств залежить можливість задоволення суспільних потреб, фінансова стійкість країни. На макроекономічному рівні фінанси підприємств забезпечують формування фінансових ресурсів держави через бюджет та позабюджетні фонди. Специфіка фінансів підприємств та організацій полягає в тому, що через них мобілізуються кошти й створюються фонди фінансових ресурсів не для подальшого перерозподілу, як це має місце у сфері державних фінансів, а для обслуговування процесу виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг.

Отже, фінанси господарських суб'єктів – це економічні відносини, що пов'язані з рухом грошових потоків, формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів на мікроекономічному рівні в процесі відтворення.

Фінансовими є грошові відносини:

1) між засновниками підприємства у процесі формування статутного капіталу, що є першоджерелом створення виробничих фондів, придбання нематеріальних активів;

2) між суб'єктами господарювання під час розрахунків з постачальниками і покупцями, надання комерційних кредитів, здійснення інвестиційної діяльності, організації спільних виробництв, розрахунків за штрафами, оренді і лізингу;

3) між підприємством і його підрозділами (філіями, відділеннями, цехами) з приводу фінансування витрат, розподілу і використання прибутку, оборотних коштів;

4) між підприємством і його працівниками – у процесі розподілу і використання доходів, випуску і розміщення акцій та облігацій підприємства, виплати процентів за облігаціями і дивідендів за акціями, утримання штрафів і компенсацій за спричинений матеріальний збиток;

5) між підприємством та інституціями фінансового ринку: розміщення власних цінних паперів та інвестування тимчасово вільних коштів;

6) між підприємством і галузевими та корпоративними органами (всередині фінансово-промислових груп, холдингів, корпорацій, спілок, асоціацій, концернів, галузевих міністерств і відомств), куди входить підприємство;

7) між підприємством і фінансовою системою держави – під час сплати податків й інших платежів до бюджету, формування державних цільових фондів, надання підприємствам податкових пільг, застосування штрафних санкцій, фінансуванні з бюджету, надходженні коштів із цільових державних фондів;

8) між підприємством і банківською системою – у разі відкриття та ведення рахунків, зберігання коштів на депозитах, отримання і погашення кредитів, отримання і сплати відсотків, купівлі і продажу валюти, надання інших банківських послуг;

9) між підприємством і страховими компаніями – під час страхування майна, окремих категорій працівників, комерційних і підприємницьких ризиків;

10) між підприємством та інвестиційними інституціями – під час розміщення інвестицій, приватизації тощо.

Кожна із зазначених груп фінансових відносин має свої особливості і сферу застосування, але матеріальною основою усіх їх є рух грошових коштів. Саме рухом грошових коштів супроводжується формування статутного капіталу підприємства, починається і завершується кругообіг виробничих фондів, формування і використання грошових фондів і резервів. Звідси можна зробити висновок, що зазначені грошові відносини визначають сутність і зміст фінансів господарських суб'єктів.

2. Організація та функціонування фінансів суб'єктів підприємницької діяльності базується на засадах комерційного розрахунку, який передбачає:

- отримання максимального прибутку при мінімальних витратах;
- повну самостійність суб'єктів господарювання;
- невтручання держави у внутрішні справи підприємств;
- реальну відповідальність за результати роботи, своєчасне виконання зобов'язань, сплату податків.

Найнижча межа самоокупності – беззбитковість, тобто ситуація, коли доходи дорівнюють видаткам і прибутку немає.

Самофінансування включає можливість підприємства не тільки відшкодувати затрати, а й здійснювати за рахунок отриманого прибутку матеріальне стимулювання працюючих, вирішувати питання соціального розвитку і, головне, здійснювати розширене відтворення та розвиток підприємства.

Суб'єкт господарювання має право самостійно вирішувати, як розпорядитися чистим прибутком, які фінансові ресурси формувати та як їх використовувати. Ясна річ, що підприємства можуть приймати рішення самостійно тільки в рамках чинних законів.

Фінансова діяльність підприємства регламентується державою через податкову, амортизаційну, валютну, митну політику.

Грошові кошти підприємницьких структур формуються уже на стадії утворення статутного капіталу підприємства, який з економічної точки зору являє собою майно суб'єкта господарювання на дату його створення. Джерела утворення статутного капіталу залежать від форми власності:

приватна	→	власний капітал підприємця;
акціонерна	→	акціонерний капітал;
державна	→	асигнування з бюджету та централізованих фондів;
колективна		
(спільна)	→	внески засновників

Внески у статутний капітал можуть бути зроблені в будь-якій формі, але завжди вони повинні мати вартісну оцінку. Такі внески можуть бути здійснені у вигляді будинків, споруд, транспортних засобів, предметів праці, цінних паперів, прав на користування природними ресурсами, прав інтелектуальної власності, грошових коштів. Тобто внески можуть здійснюватися у формі матеріальних і нематеріальних активів.

Держава законодавче регулює розміри статутних капіталів окремих суб'єктів господарювання. Так, встановлені мінімальні розміри статутних капіталів для акціонерних товариств (не менше 1250 мінімальних заробітних плат), для товариств з обмеженою відповідальністю (не менше 100 мінімальних заробітних плат), для інвестиційних компаній (не менше 2000 мінімальних заробітних плат), для страхових компаній (не менше 1 500 000 євро).

Кошти, спрямовані в основні та оборотні засоби при формуванні статутного капіталу, являють собою початкові фінансові ресурси підприємства.

В процесі проведення діяльності підприємства формуються його доходи, витрати та фінансові результати (рис. 1).

Доходи підприємства – це збільшення економічних вигод у вигляді надходжень активів або зменшення зобов'язань, які приводять до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників) (рис. 1).

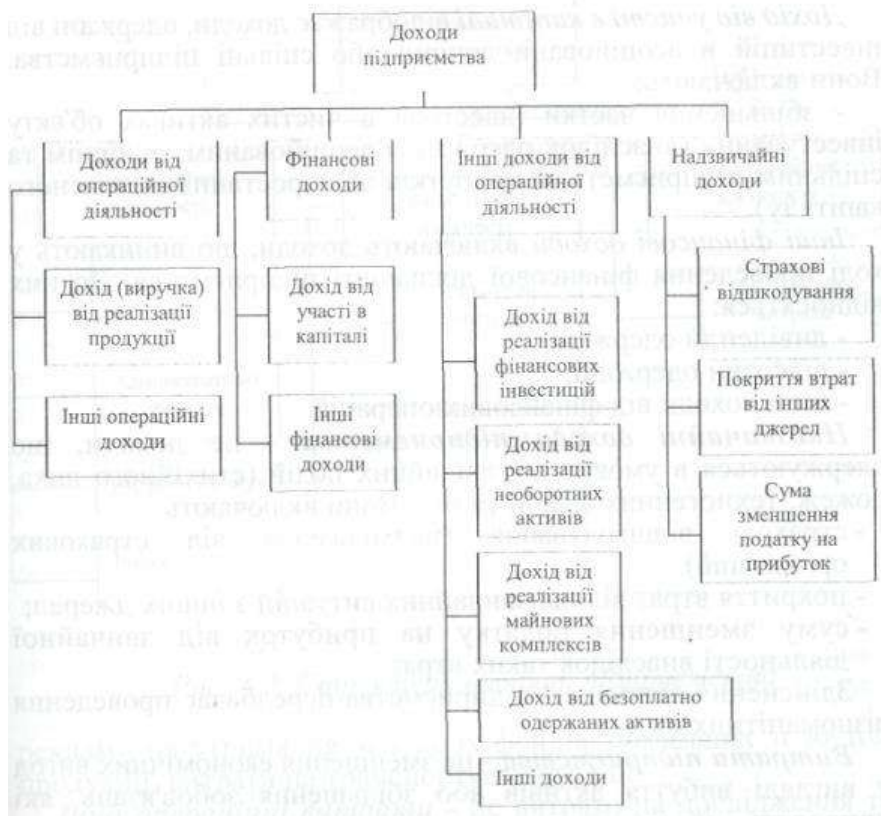

Рис. 1 – Формування доходів підприємства

Витрати підприємства - це зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які приводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками) (рис. 2).

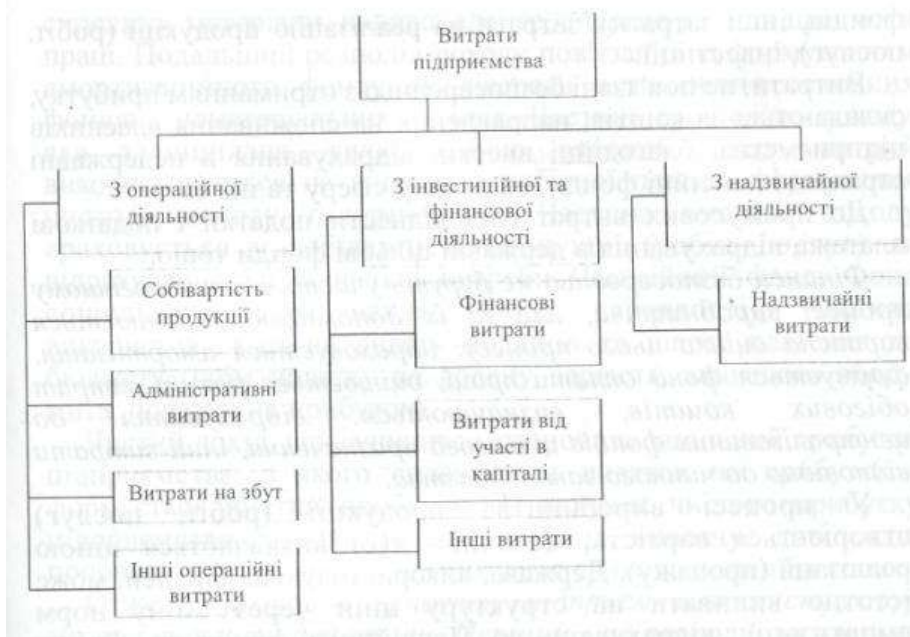

Рис. 2 – Формування витрат підприємства

Фінанси безпосередньо не беруть участі у технологічному процесі виробництва, але за їх допомогою здійснюється вартісна оцінка цього процесу: нараховується амортизація, формується фонд оплати праці, оцінюється розмір витрат обігових коштів, визначаються відрахування до централізованих фондів цільового призначення, інші витрати відповідно до чинного законодавства.

Фінансові результати діяльності підприємства характеризують результативність його розвитку і відображаються певними показниками. До основних з них відносяться: чистий дохід, валовий

прибуток (збиток), чистий прибуток (збиток).

Важливим етапом у функціонуванні фінансів підприємницьких структур є *розподіл доходу*.

3. Під фінансовими ресурсами слід розуміти акумульовані підприємством грошові кошти з різних джерел, які надходять у господарський обіг і призначені для покриття його потреб. До фінансових ресурсів належать усі грошові фонди й та частина грошових коштів, яка використовується в нефондовій формі.

Загальна сума фінансових ресурсів кожного підприємства складається з:

- статутний фонд;
- резервний фонд;
- амортизаційний фонд;
- спеціальні фонди;
- нерозподілений (тимчасово не використаний) прибуток;
- кредиторська заборгованість усіх видів, включаючи заборгованість з бюджетних платежів, із відрахувань на соціальне страхування, з оплати праці;
- короткострокові і довгострокові кредити комерційних банків;
- кошти для фінансування капітальних вкладень.

За правом власності фінансові ресурси поділяють на:

- власні кошти підприємницької структури;
- залучені кошти;
- позикові фінансові ресурси.

Первісне формування фінансових ресурсів відбувається під час створення господарських суб'єктів. На функціонуючих підприємствах фінансові ресурси формуються здебільшого за рахунок прибутку (від основної та інших видів діяльності) та амортизаційних відрахувань.

У процесі своєї діяльності підприємство може додатково залучати фінансові ресурси у таких формах:

- бюджетні інвестиції;
- державні дотації;
- державні субсидії.

Бюджетні інвестиції являють собою виділення коштів державного або місцевого бюджетів на розвиток виробництва, насамперед у вигляді капітальних вкладень.

Державні дотації - це виділення коштів з бюджету на покриття збитків підприємства, як правило, у разі, коли збитковість є наслідком певної політики держави, наприклад цінової.

Державні субсидії це виділення коштів з бюджету суб'єктам підприємницької діяльності на вирішення певних завдань у рамках різного роду державних програм.

4. При прямому управлінні підприємствами державні органи безпосередньо затверджують і вносять зміни до статуту підприємства, призначають і звільняють його керівника, визначають порядок використання одержаних доходів. В ході управління державними корпоративними правами держава діє як акціонер або власник частки капіталу господарського товариства.

На казенних підприємствах (державних підприємствах, які не підлягають приватизації) органи державного управління затверджують фінансові плани та визначають порядок використання чистого прибутку (шляхом встановлення обов'язкових нормативів його розподілу), визначають умови та величину оплати праці. Казенне підприємство відповідає за своїми зобов'язаннями коштами та іншим майном, що є в його розпорядженні, крім основних фондів. При недостатності таких коштів та майна відповідальність за зобов'язаннями казенного підприємства несе власник.

Майно державних підприємств є державною власністю і використовується за рішенням органів державного управління. Особливістю управління майном, яке закріплене за державним підприємством, є порядок відчуження засобів виробництва.

До джерел формування майна державних підприємств відносяться:

- грошові та матеріальні внески засновника;
- доходи, одержані від господарської діяльності;
- кошти, що надходять від продажу цінних паперів;
- кредити банків та інших кредиторів;
- капітальні вкладення та дотації з бюджетів;
- безоплатні та благодійні внески, пожертвування.

Організація фінансів підприємств недержавної форми власності характеризується ширшими можливостями щодо формування і використання фінансових ресурсів. У господарській оборот цих підприємств залучаються кошти засновників, акціонерний капітал, пайові внески, спонсорські кошти, фінансова допомога як держави, так і недержавних фінансових інституцій.

Вищими органами управління на підприємствах недержавної форми власності є (залежно від типу підприємства) загальні збори членів трудового колективу або акціонерів; рада директорів, засновників або інше правочинне представництво, їм належить право розпоряджатися власністю (продавати, обмінювати, здавати в оренду, передавати безплатно), затверджувати доходи і видатки підприємства, розподіл прибутку, розмір оплати праці й вирішувати інші фінансові питання.

5. Добровільні громадські формування, що об'єднують громадян на основі єдності інтересів, уподобань тощо є некомерційними організаціями.

Доходи громадських організацій формуються здебільшого за рахунок вступних та членських внесків, надходжень від належних їм комерційних структур, від проведення платних заходів, добровільних та спонсорських пожертвувань фізичних та юридичних осіб.

Добровільні пожертвування надаються неприбутковим організаціям, доходи яких формуються виключно з добровільних пожертвувань чи з бюджетних асигнувань. Ставиться вимога цільового використання пожертвувань лише на проведення екологічної, оздоровчої, аматорської, культурної, освітньої, релігійної, наукової та благодійної діяльності.

Видатки громадських формувань пов'язані із необхідністю фінансування витрат згідно статутної діяльності та її розвитку, витрат на оплату праці штатного управлінського апарату, адміністративно-господарських витрат, проведенням культурно-масових заходів тощо.

Однією з форм реалізації і розвитку благодійної діяльності в сучасних умовах є створення **доброчинних фондів**. Головною метою функціонування доброчинних фондів є здійснення доброчинної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій громадян.

Особливість фінансів доброчинних фондів в тому, що у джерелах формування коштів переважають добровільні пожертвування та спонсорські внески. Держава може надавати допомогу та додаткові пільги.

Доходи доброчинних фондів формуються за рахунок:

- внесків членів фондів;
- благодійних внесків і пожертвувань фізичних та юридичних осіб;
- коштів, що передаються на договірних засадах фізичними та юридичними особами для фінансування конкретних програм, які відповідають завданням фонду;
- кредитів та інших позик;
- частини доходів від діяльності створених благодійними фондами суб'єктів підприємництва в межах, передбачених їхніми установчими документами.

Кошти доброчинних фондів витрачаються:

- на благодійницьку діяльність згідно статуту (виділення стипендій обдарованим дітям, організацію спортивних змагань, олімпійських та параолімпійських ігор тощо);
- оплату праці штатним працівникам;
- адміністративно-господарські та інші видатки.

Контрольні питання:

1. У чому сутність фінансів господарських суб'єктів?
2. Які функції фінансів підприємства?
3. На яких принципах базується функціонування фінансів підприємницьких структур?
4. Які фактори впливають на розмір доходу підприємства?
5. Як розподіляється дохід підприємства?
6. Що являють собою фінансові ресурси підприємства?
7. Який склад власних і залучених фінансових ресурсів?
8. Яким чином на організацію фінансів підприємства впливають організаційно-правові форми господарювання й галузева специфіка виробництва?
9. У чому особливості фінансів некомерційних установ і організацій?

ЛЕКЦІЯ №2.2

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ»

План лекції

1. Суть і зміст державних фінансів
2. Державні доходи
3. Державні видатки

Література:

1. Грідчина М.В., Захожая В.Б. Фінанси (теоретичні основи): Підручник. – К.: МАУП, 2002 (2004). С. 60-73.
2. Загорський В.С., Вовчак О.Д. Фінанси: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. С. 83-87.
3. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. 4-те вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2006 (2009). С. 90-103.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Державні фінанси — складова сфера фінансової системи, яка забезпечує фінансування загальнодержавних програм.

За економічним змістом *державні фінанси* — сукупність розподільчо-перерозподільчих відносин, що виникають у процесі формування та використання фінансових ресурсів держави, призначених для забезпечення виконання державою покладених на неї функцій і завдань. Суб'єктами вказаних фінансових відносин виступають держава, з одного боку, та юридичні особи й домогосподарства — з іншого. При цьому останні можуть виступати як платниками податків та інших обов'язкових платежів і зборів до бюджетів різних рівнів, так і розпорядниками бюджетних коштів, отриманих згідно з бюджетними призначеннями.

За рівнем управління державні фінанси поділяються на загальнодержавні та місцеві (табл. 1).

Таблиця 1 – Система державних фінансів

		Ланки				
Рівні	Загально-державні фінанси	Державний бюджет	Цільові державні фонди	Державний кредит	Фінанси підприємств державного сектора	
	Місцеві фінанси	Місцеві бюджети	Цільові фонди місцевого самоврядування	Комунальний (муніципальний) кредит	Фінанси комунальних (муніципальних) підприємств	

Об'єктивні передумови функціонування державних фінансів визначаються необхідністю фінансування загальнонаціональних потреб:

1. Структурна перебудова економіки.
2. Охорона навколишнього природного середовища та ядерна безпека.
3. Національна оборона та правоохоронна діяльність.
4. Фундаментальні наукові дослідження.
5. Освіта та підготовка кадрів.
6. Охорона здоров'я.
7. Соціальний захист і соціальне забезпечення населення.
8. Інші суспільні потреби.

Сутність державних фінансів виражається через функції, які вони виконують:

1. *Формування централізованих фондів грошових коштів.*

Знаходить своє відображення у державних доходах.

2. *Використання державних доходів.* Має практичне втілення у державних видатках.

3. *Контроль за розподілом фінансових ресурсів.* Зовнішньою формою прояву цієї функції є державний фінансовий контроль.

2. Державні доходи — першооснова фінансового господарства держави. *Державні доходи* — грошові відносини з приводу розподілу та перерозподілу ВВП, пов'язані з формуванням

фінансових фондів держави.

За матеріальним змістом *державні доходи* — сума коштів, що мобілізується державою для виконання своїх функцій, їх склад наведено на рис. 1.

Рис. 1 – Система державних доходів

Методи, види, джерела формування державних доходів окреслені в таблиці 2.

Таблиця 2 – Методи і джерела формування державних доходів

Методи формування	Види державних доходів	Джерела формування
1	2	3
1. Продуктивна діяльність:		
1.1. Підприємницька діяльність	частина прибутку державних підприємств	ВВП
1.2. Державні послуги	державне мито	ВВП
	компенсаційні доходи (відрахування на геологорозвідувальні, дорожні роботи тощо)	
2. Державне майно та ресурси:		
2.1. Від майна та майнових прав	разові (приватизація)	національне багатство
	постійні (орендна плата, доходи від корпоративних прав)	ВВП
2.2. Від ресурсів та угідь	платежі за ресурси	національне багатство
	концесії	ВВП
3. Податковий		
3. Податковий	податки	ВВП, зовнішні джерела
4. Позичковий*		
4. Позичковий*	зовнішні позики	зовнішні джерела
	внутрішні позики	ВВП, зовнішні джерела
5. Емісійний*		
5. Емісійний*	емісійний дохід	—

3. Державні видатки — грошові відносини, що складаються при використанні централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів держави з метою фінансування витрат розширеного відтворення, задоволення інших суспільних потреб.

За матеріальним змістом *державні видатки* — сума коштів, що використовується державою в процесі здійснення її фінансової діяльності.

Завдання *державних видатків* — забезпечення раціонального розміщення та ефективного використання державних коштів.

Склад і напрями використання державних видатків визначаються характером функцій держави (рис. 2).

Рис. 2 – Система державних видатків

Контрольні питання:

1. У чому полягає економічна сутність державних фінансів?
2. Які ланки включають державні фінанси?
3. Яким чином держава може впливати на розподіл фінансових ресурсів?
4. Що являють собою державні доходи і видатки?
5. У чому полягають відмінності між поточними видатками і видатками на розвиток?
6. Які існують форми фінансування державних витрат?
7. Які державні видатки пов'язані із функціями держави?
8. Що таке менеджмент державних фінансів?

ЛЕКЦІЯ №2.3

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «СУТНІСТЬ І КЛАСИФІКАЦІЯ ПОДАТКІВ»

План лекції

1. Суть і характерні ознаки податків
2. Елементи системи оподаткування

Література:

1. Загорський В.С., Вовчак О.Д. Фінанси: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. С. 121-124.
2. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. 4-те вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2006 (2009). С. 105-118.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Податки виступають як обов'язкові платежі, що сплачуються юридичними та фізичними особами до бюджету в порядку та в терміни, передбачені чинним законодавством. Податкам властиві певні риси, що відрізняють їх від понять "плата", "платіж", "відрахування" (рис. 1).

Суть податків як фінансової категорії проявляється в її функціях (рис. 2):

1. Фіскальна — забезпечує формування дохідної частини бюджету. Носії фіскальної суті мають відповідати вимогам постійності, стабільності, рівномірності розподілу фіскального тягаря у територіальному розрізі.

2. Регулююча — полягає у впливі податків на різні сторони діяльності платника. Використання податків, як фінансових важелів, ґрунтується на чинниках фіскальної достатності, економічної ефективності, соціальної справедливості.

3. Контрольна функція розкривається у тому, що податки є сигналізатором якісних і кількісних пропорцій, які складаються в соціально-економічному житті суспільства в результаті розподілу і перерозподілу ВВП. Це створює можливості для використання податків як засобів контролю.

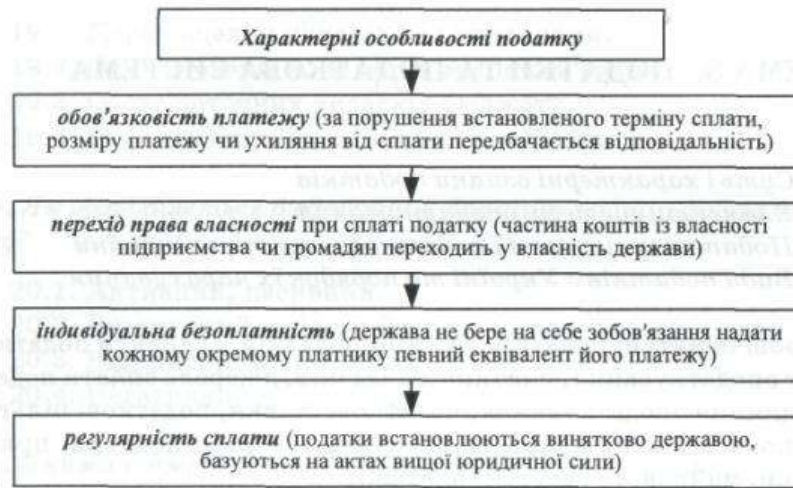

Рис. 1 – Характерні ознаки податків

Рис. 2 – Функції податків

Суспільне призначення податків виражається в єдності їх функцій.

2. Стягнення податків засновується на виділенні елементів системи оподаткування (рис. 3):

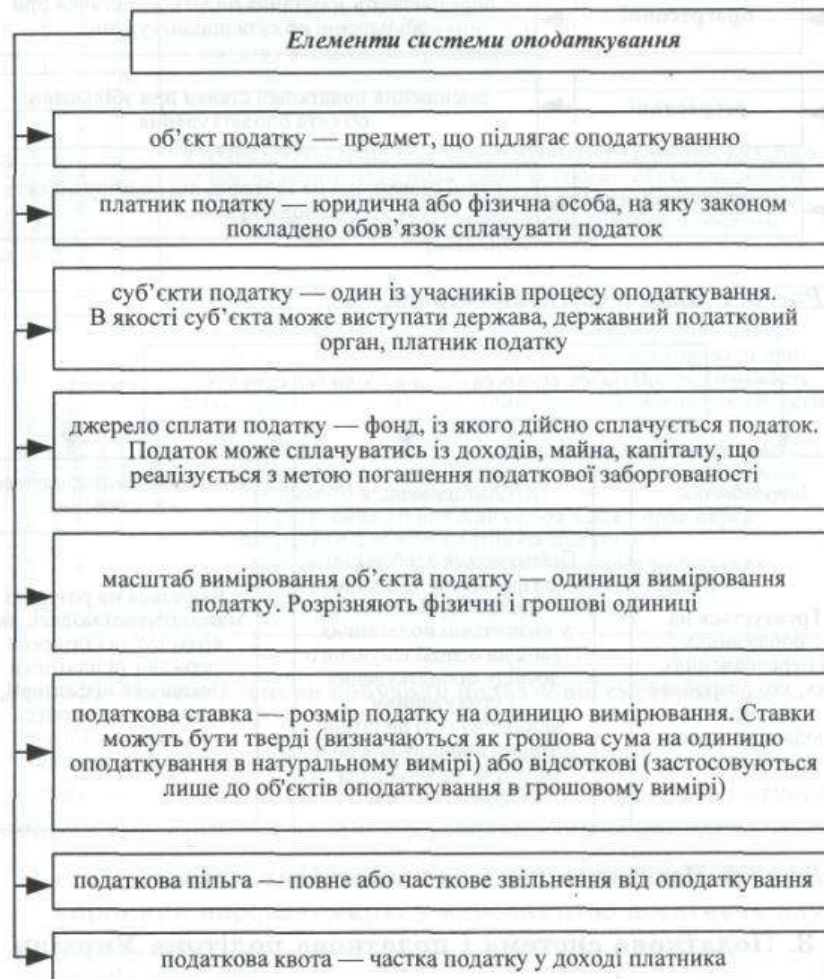

Рис. 3 – Елементи системи оподаткування

Види податкових ставок і методи їх встановлення наведені на рис. 4 і 5.

Рис. 4 – Види податкових ставок

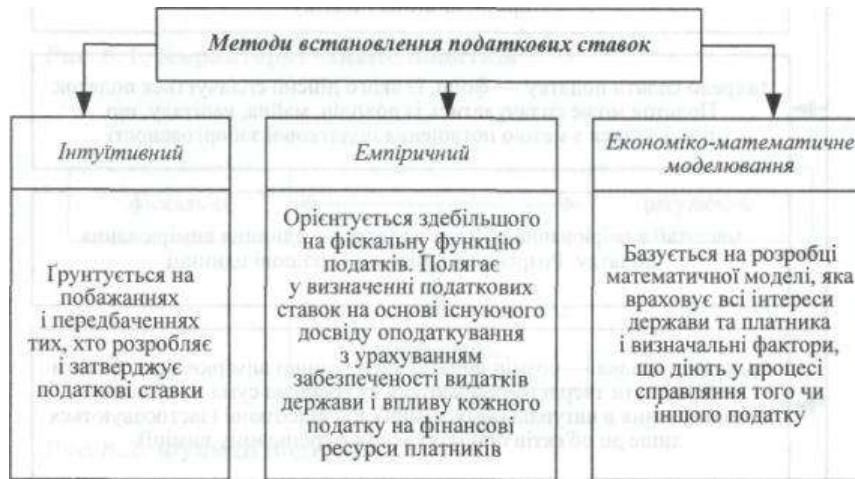

Рис. 5 – Методи встановлення податкових ставок

Класифікацію податків наведено на рис. 6.

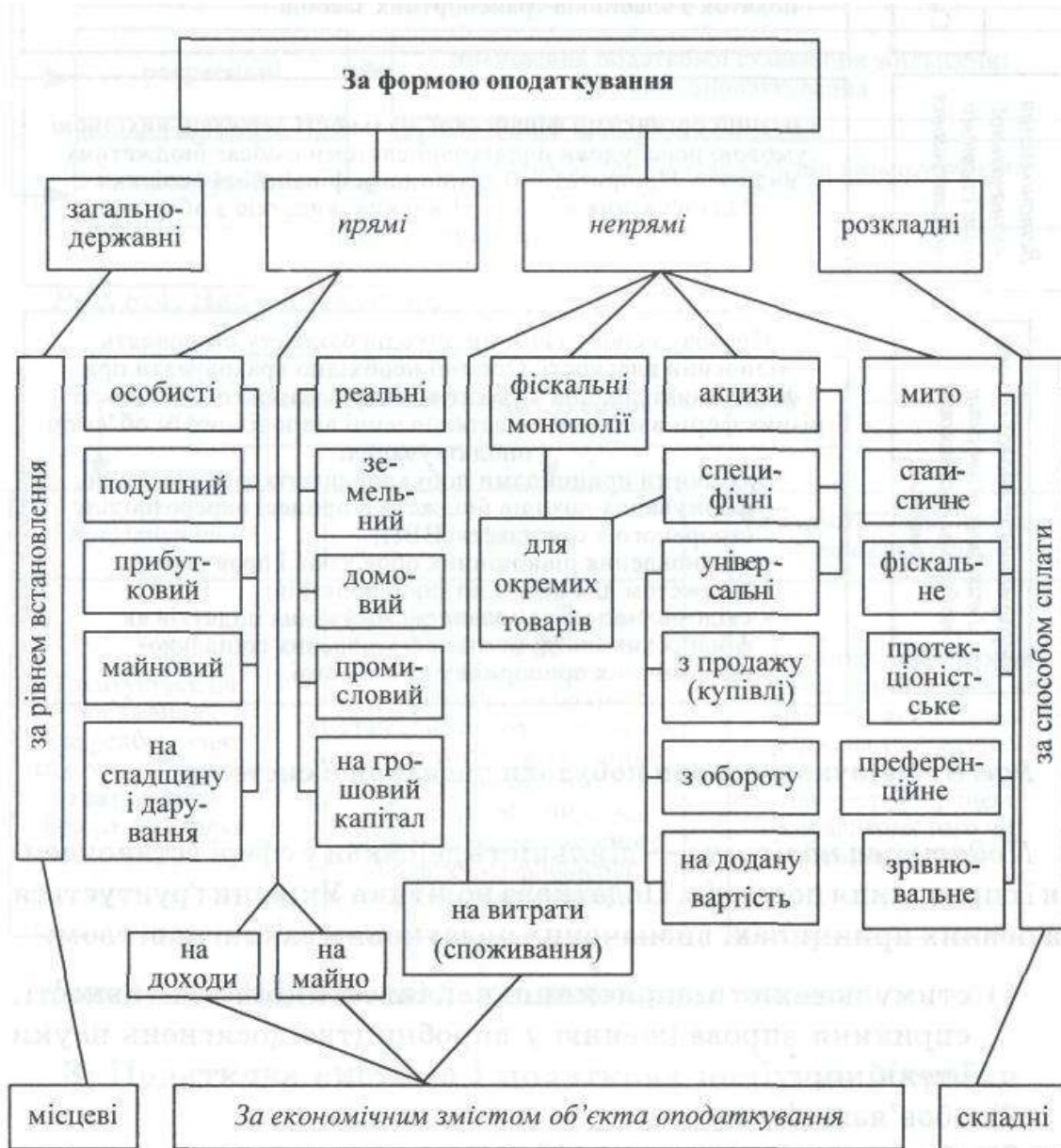

Рис. 6 – Класифікація податків

Контрольні питання:

1. У чому полягає економічна сутність податків?
2. Як розвивалась теорія податків?
3. Які функції виконують податки?
4. Які існують відмінності між податками, платежами і відрахуваннями?
5. Які виділяються елементи систем оподаткування?
6. За якими ознаками класифікують податки?

ЛЕКЦІЯ №2.4

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ПОДАТКОВА СИСТЕМА»

План лекції

1. Податкова система і податкова політика України
2. Види податків в Україні та порядок їх нарахування

Література:

1. Загорський В.С., Вовчак О.Д. Фінанси: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. С. 124-130.
2. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. 4-те вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2006 (2009). С. 118-140.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Податкова система — сукупність встановлених у країні податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та до державних цільових фондів, що справляються у встановленому законами України порядку.

Податкова система ґрунтується на певних наукових засадах (рис. 1):

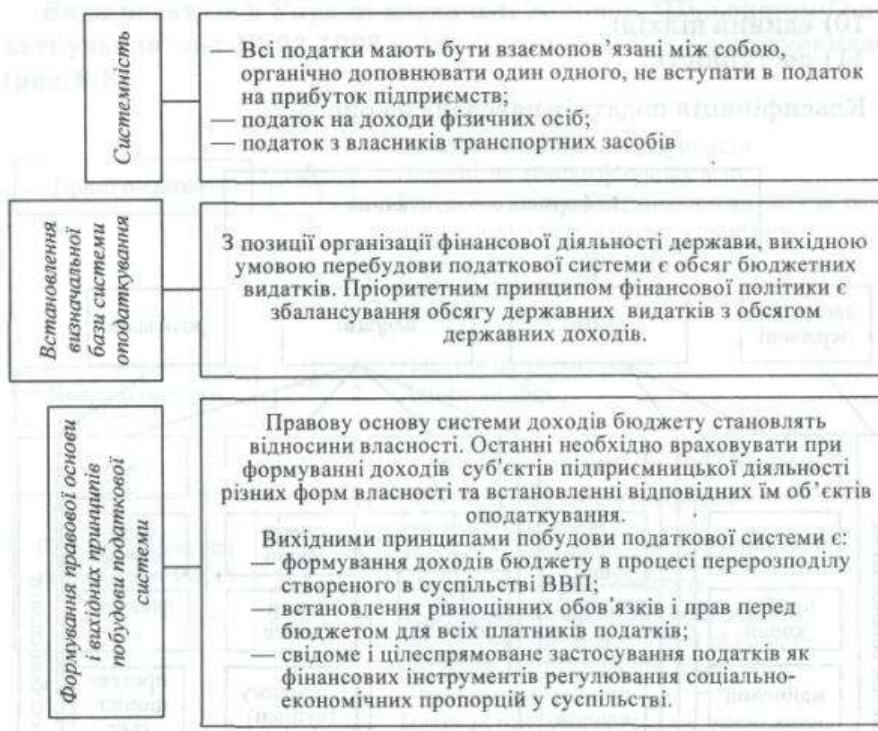

Рис. 1 – Наукові основи побудови податкової системи

Податкова політика — діяльність держави у сфері встановлення і справляння податків. Податкова політика України ґрунтується на певних принципах, визначених податковим законодавством:

1) стимулювання підприємницької, інвестиційної активності, сприяння впровадженню у виробництво досягнень науки і техніки;

2) обов'язковість;

3) рівнозначність і пропорційність;

4) рівність, недопущення проявів податкової дискримінації;

5) соціальна справедливість;

6) стабільність;

7) економічна обґрунтованість;

8) рівномірність сплати;

9) компетенція;

10) єдиний підхід;

11) доступність.

2. Види податків в Україні визначені Законом «Про систему оподаткування» від 18.02.1998 р. із

такими змінами і доповненнями (рис. 2).

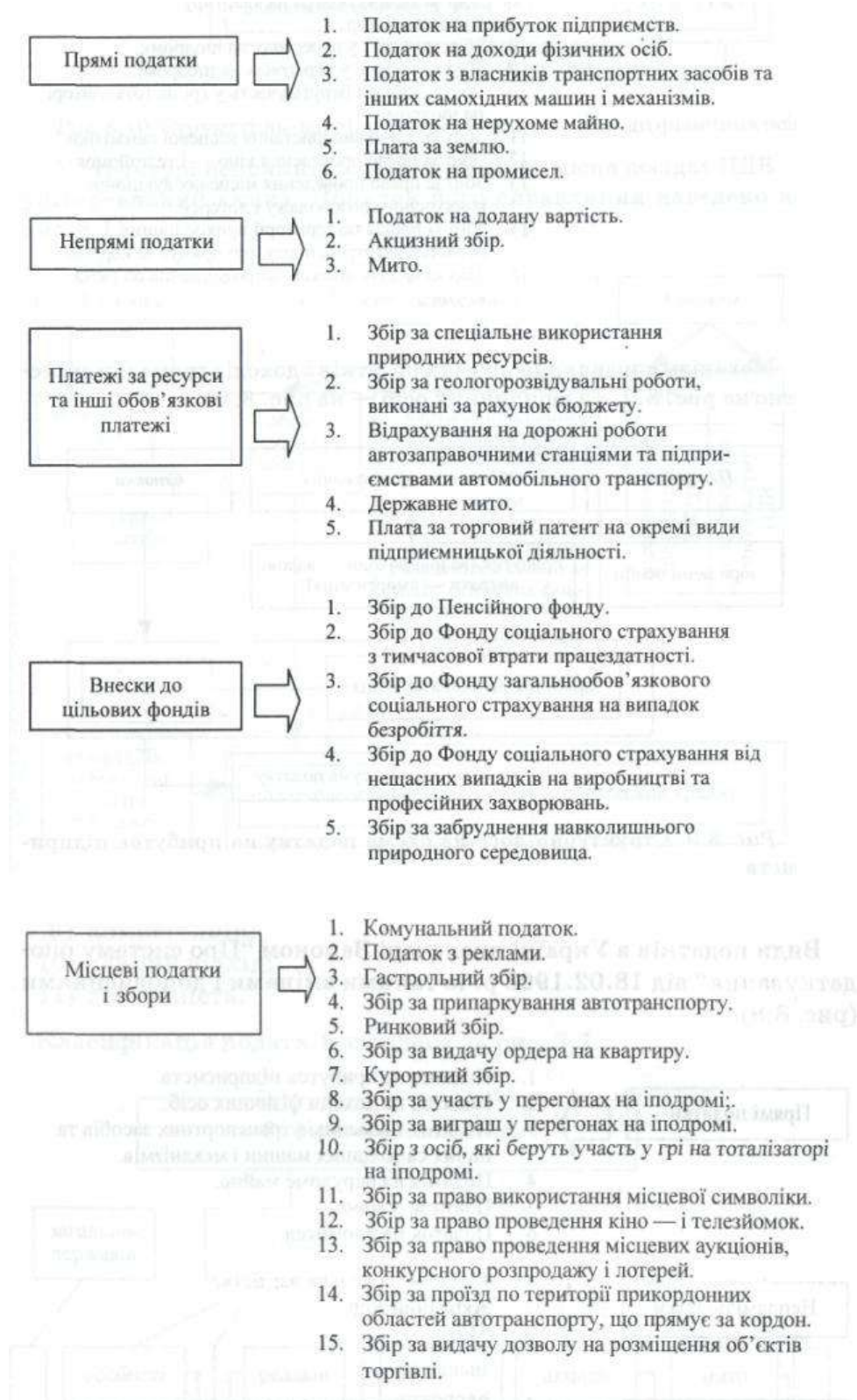

Рис. 2 – Види податків в Україні

Механізм стягнення прямих податків з доходів юридичних осіб окреслено на рис. 3, а з фізичних – на рис. 4.

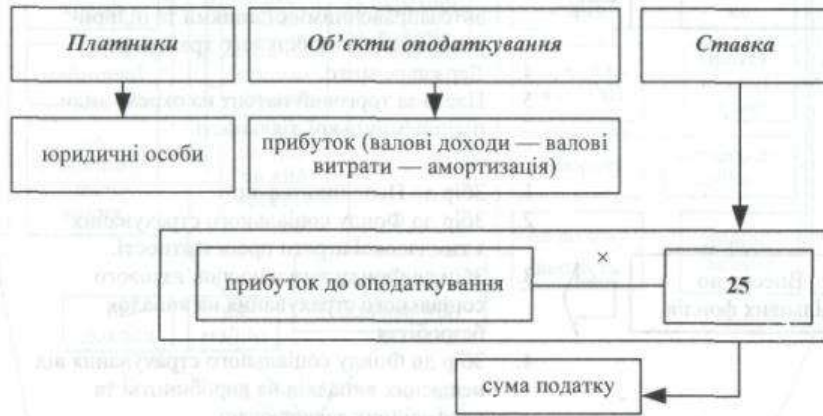

Рис. 3 – Структурно-логічна схема податку на прибуток підприємства

Рис. 4 – Структурно-логічна схема податку на доходи фізичних осіб

У структурі непрямих податків провідне місце посідає ПДВ – універсальний акциз. Порядок його стягнення наведено на рис. 5.

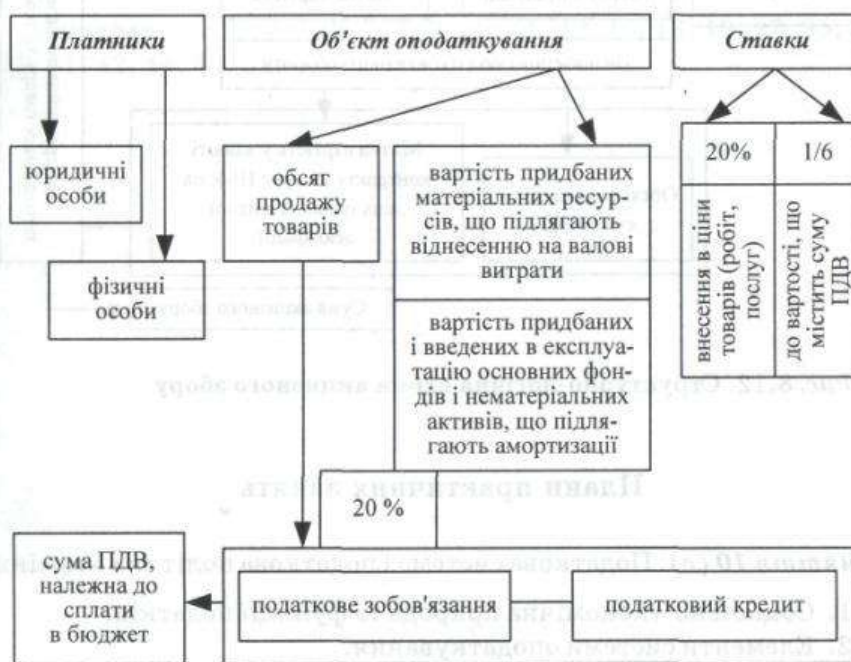

Рис. 5 – Структурно-логічна схема стягнення ПДВ

Різновидом непрямих податків на високорентабельні й монопольні товари є акцизний збір. Призначення цього податку — обмеження кількісних параметрів споживання окремих товарів: алкогольних напоїв, тютюнових виробів, автомобілів, нафтопродуктів. Структурно-логічна схема акцизного збору наведена на рис. 6.

Рис. 6 – Структурно-логічна схема акцизного збору

Контрольні питання:

1. Які існують способи утримання податків?
2. Що таке податкова політика?
3. Які критерії успішного проведення податкової політики?
4. Як визначається сутність податкової системи і в чому її відмінності від системи оподаткування?
5. На яких принципах базується побудова податкової системи?

ЛЕКЦІЯ №2.5

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «БЮДЖЕТ І БЮДЖЕТНА СИСТЕМА»

План лекції

1. Соціально-економічна суть і функції бюджету держави
2. Структура бюджетної системи і принципи бюджетного устрою
3. Бюджетна класифікація
4. Бюджетний процес

Література:

1. Грідчина М.В., Захожая В.Б. Фінанси (теоретичні основи): Підручник. – К.: МАУП, 2002 (2004). С. 60-73.
2. Загорський В.С., Вовчак О.Д. Фінанси: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. С. 92-102.
3. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. 4-те вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2006 (2009). С. 145-161.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Державний бюджет — складова ланка державних фінансів. Функціонування бюджету держави визначається такими причинами:

- 1) існуванням товарно-грошових відносин;
- 2) функціонуванням держави;
- 3) потребами розширеного відтворення.

Бюджет держави можна розглядати з трьох позицій (рис. 1).

Рис. 1 – Суть бюджету держави як соціально-економічної категорії

За функціональною будовою бюджет містить дохідну і видаткову частини (табл. 1).

Таблиця 1 – Механізм формування та використання бюджетного фонду

Джерела формування			Напрями використання	
1	податкові надходження	Державний бюджет	1	економічна діяльність держави
2	неподаткові надходження		2	соціальна сфера і соціальний захист населення
3	доходи від операцій з капіталом		3	державне управління, правоохоронна діяльність
4	бюджетні трансферти		4	національна оборона
5	цільові бюджетні фонди		5	зовнішньоекономічна діяльність
			6	обслуговування державного боргу

Суть бюджету виражається через функції, які він виконує. Державний бюджет як складова ланка фінансової системи виконує розподільчу і контрольну функції. Особливості розподільчої функції бюджету:

- 1) основним об'єктом розподілу виступає чистий дохід суспільства — національний дохід;
- 2) одна і та ж частина національного доходу може багаторазово проходити через бюджетний розподільчий механізм (наприклад, прибуток, заробітна плата);
- 3) багатоканальність грошових потоків.

В умовах сьогодення суттєво зростає роль бюджету як фінансового важеля. Бюджетна політика має забезпечувати вирішення таких важливих завдань:

- 1) забезпечення фінансової стабілізації;
- 2) стимулювання інвестиційної активності;
- 3) скорочення непродуктивних виплат з бюджету;
- 4) зміцнення дохідної частини бюджету за рахунок удосконалення системи оподаткування;
- 5) створення системи дієвого фінансового контролю за ефективним використанням державних видатків;
- 6) посилення контролю за величиною державного боргу.

2. Бюджетна система – об'єднання всіх ланок бюджету на єдиних принципах. Вертикальна структура бюджетної системи визначається бюджетним устроєм (рис. 2).

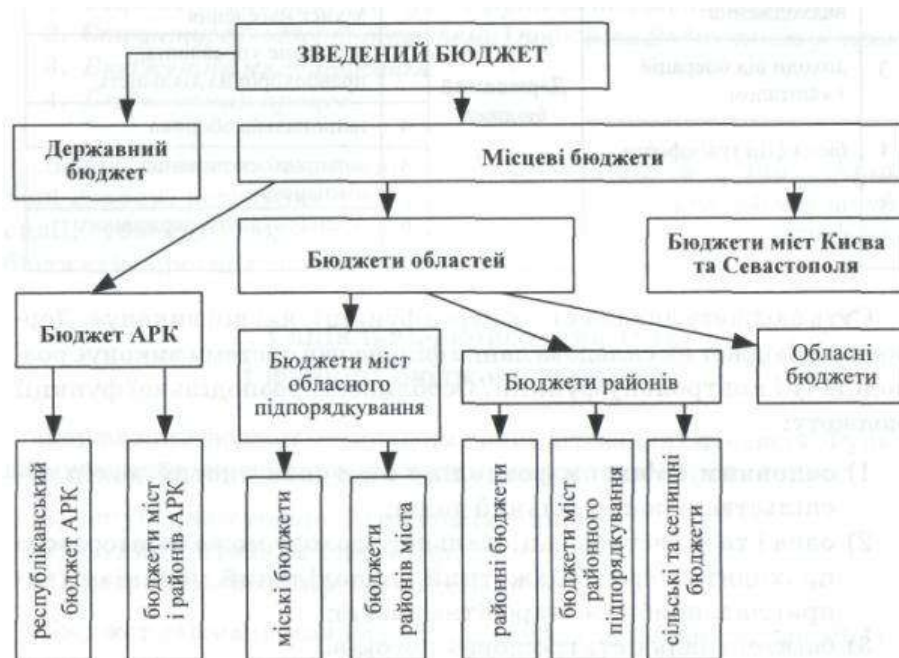

Рис. 2 – Структура бюджетної системи України

Бюджетний устрій – організація і принципи побудови бюджетної системи. Бюджетний устрій визначається державним устроєм та адміністративно-територіальним поділом.

Основні засади бюджетного устрою:

- 1) встановлення принципів побудови бюджетної системи;
- 2) виділення видів бюджетів;
- 3) розмежування доходів і видатків між ланками бюджетної системи;
- 4) організація взаємовідносин між бюджетами.

Принципи побудови бюджетної системи України визначені Бюджетним Кодексом (рис. 3).

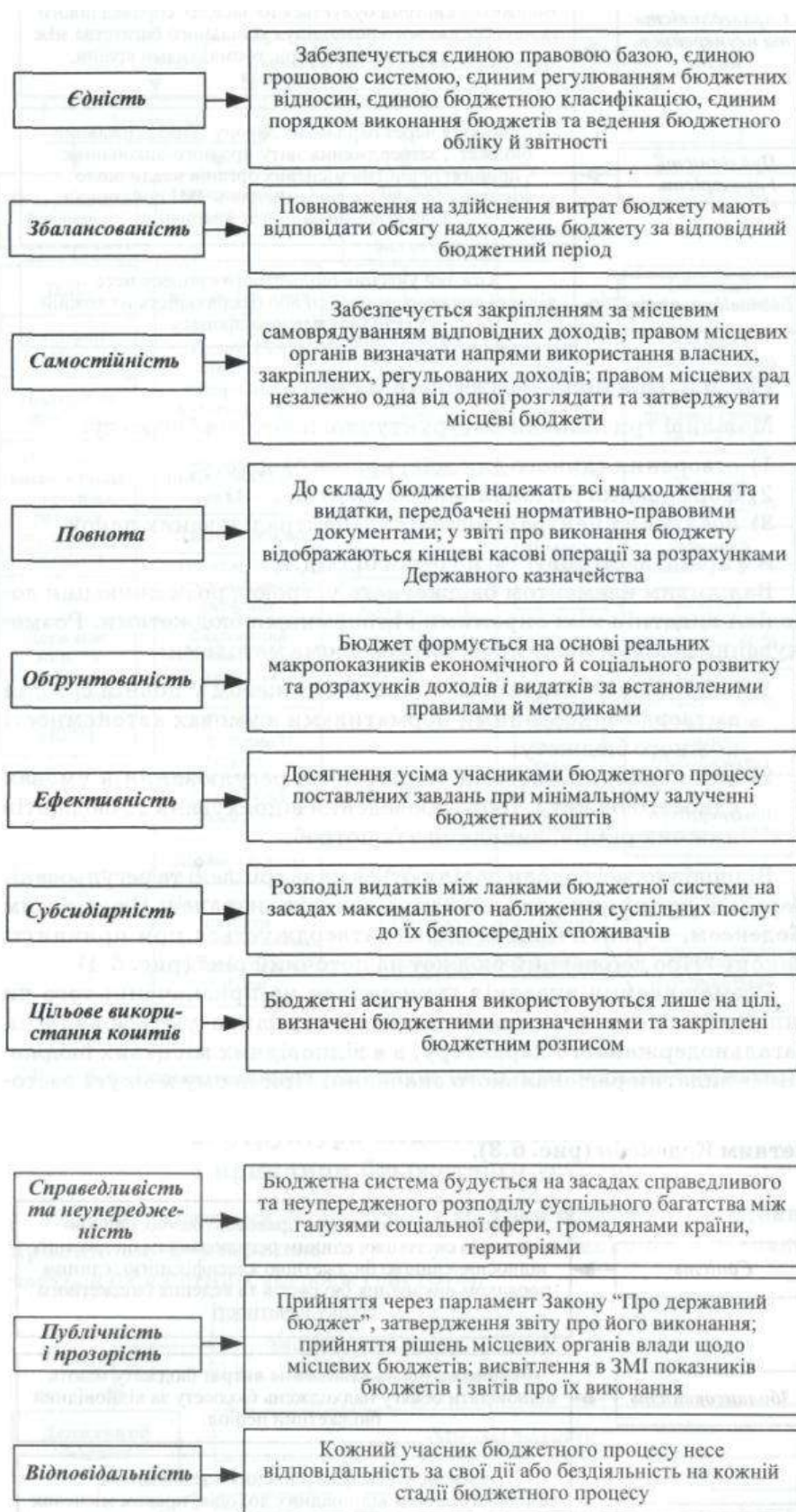

Рис. 3 – Принципи бюджетного устрою

Можливі три підходи до структурної побудови бюджету:

- 1) створення єдиного для всієї країни бюджету;
- 2) формування регіональних бюджетів;
- 3) поєднання централізованих і децентралізованих ланок.

В Україні застосовується третій підхід.

Важливим елементом бюджетного устрою є розмежування доходів і видатків між окремими автономними бюджетами. Розмежування доходів може проводитися двома методами:

1) закріплення доходів за кожним бюджетом у повній сумі чи за твердо фіксованими нормативами в умовах автономності кожного бюджету;

2) встановлення системи бюджетного регулювання в умовах єдності бюджету, тобто проведення відрахувань до бюджетів нижчих рівнів, виходячи з їх потреб.

Відповідно, всі доходи поділяються на закріплені та регульовані. Загальні принципи розмежування доходів визначені Бюджетним Кодексом, а фактичний їх склад затверджується при прийнятті Закону "Про державний бюджет на поточний рік" (рис. 4).

Розмежування видатків ґрунтується на призначенні того чи іншого бюджету: з центрального бюджету фінансуються видатки загальнодержавного характеру, а з відповідних місцевих бюджетів — видатки регіонального значення. При цьому можуть застосовуватися два підходи:

1. розподіл за територіальною ознакою;
2. розподіл, виходячи з відомчого підпорядкування.

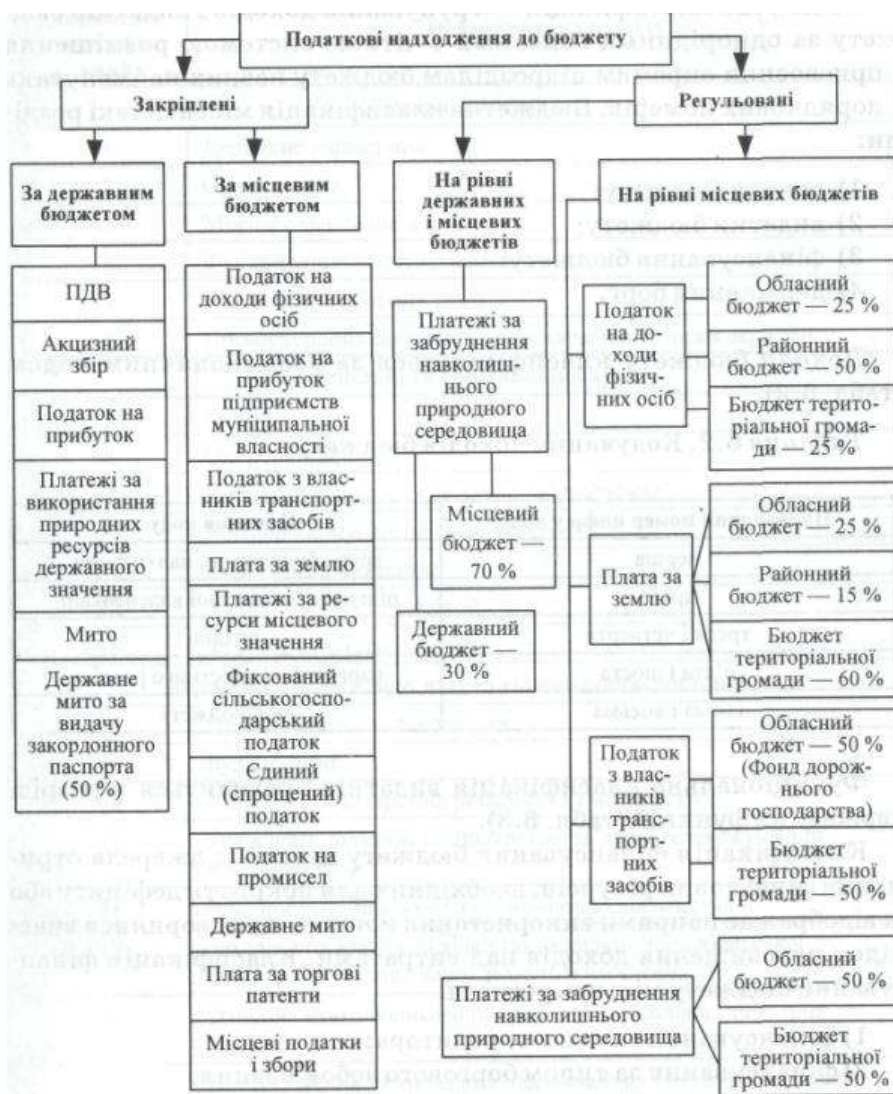

Рис. 4 – Розподіл податкових надходжень між ланками бюджетної системи

3. Бюджетна класифікація — групування доходів і видатків бюджету за однорідними ознаками з чіткою системою розміщення і присвоєння окремим підрозділам бюджету певних найменувань і порядкових номерів. Бюджетна класифікація містить такі розділи:

- 1) доходи бюджету;
- 2) видатки бюджету;
- 3) фінансування бюджету;
- 4) державний борг.

Доходи бюджету класифікуються за восьмизначним кодом (табл. 2).

Таблиця 2 – Кодування доходів бюджету

Порядковий номер цифр у кодi	Значення коду
перша	група бюджетних надходжень
друга	пiдгрупа бюджетної класифікації
третьа i четверта	роздiл
п'ята i шоста	параграф конкретного роздiлу
сьома i восьма	вид бюджету

Функціональна класифікація видатків проводиться у розрізі державних функцій (табл. 3).

Таблиця 3 – Кодування видатків бюджету

№ роздiлу бюджетної класифікації	Найменування роздiлу
Державні послуги	
1	Державне управління
2	Судова влада
3	Міжнародна діяльність
4	Фундаментальні дослідження
5	Національна оборона
6	Правоохоронна діяльність i забезпечення безпеки держави
Суспільні та соціальні послуги	
7	Освіта
8	Охорона здоров'я
9	Соціальний захист i соціальне забезпечення
10	Житлово-комунальне господарство
11	Культура та мистецтво
12	Засоби масової інформації
13	Фізична культура i спорт
Державні послуги, пов'язані з економічною діяльністю	
14	Промисловість та енергетика
15	Будівництво
16	Сільське господарство, рибальство i мисливство
17	Транспорт, шляхове господарство, зв'язок, телекомунікації i інформатика
18	Інші послуги, пов'язані з економічною діяльністю
19	Заходи, пов'язані з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи та соціальним захистом населення
20	Охорона навколишнього природного середовища та ядерна безпека
21	Попередження та ліквідація надзвичайних ситуацій i наслідків стихійного лиха
22	Поповнення державних запасів i резервів

Класифікація фінансування бюджету визначає джерела отримання фінансових ресурсів, необхідних для покриття дефіциту або ж відображає напрями використання коштів, що утворилися внаслідок перевищення доходів над витратами. Класифікація фінансування бюджету містить розділи:

- 1) фінансування за типом кредитора;
- 2) фінансування за типом боргового зобов'язання.

Класифікація державного боргу містить інформацію про усі непогашені борги органів управління для вивчення їхнього впливу на стан економіки держави. непогашений борг класифікується i за типом боргового зобов'язання з розподілом на зовнішній i внутрішній.

Основне призначення бюджетної класифікації – забезпечення загальнодержавної порівняльності бюджетної інформації.

4. Бюджетний процес — організація і порядок складання, розгляду, затвердження та виконання бюджету. Він складається з двох частин:

- 1) бюджетного планування;
- 2) виконання бюджету.

Бюджетне планування містить складання, розгляд, затвердження проекту бюджету. Завдання бюджетного планування:

- 1) достовірне визначення обсягу та джерел формування доходів бюджету;
- 2) оптимальний розподіл видатків за окремими групами і галузями;
- 3) збалансування бюджету

Методи бюджетного планування наведені на рис. 5.

Рис. 5 – Методи бюджетного планування

Процедура бюджетного планування регламентується Бюджетним Кодексом і містить низку стадій і етапів (табл. 4).

Таблиця 4 – Послідовність бюджетного процесу в Україні

Найменування бюджетних процедур	Органи, що виконують відповідну бюджетну роботу	Граничні терміни виконання
1	2	3
1. Бюджетне планування:		
1.1. Складання проекту бюджету		
— розробка прогнозних макропоказників економічного та соціального розвитку	Мінфін, Мінстат, Мінекономіки	01.06
— затвердження бюджетної резолюції	Верховна Рада	15.06
— складання проектів Державного та зведеного бюджетів і подання на розгляд Кабінету Міністрів	Мінфін	15.08
— розгляд проекту Державного бюджету, прийняття відповідної постанови, подання до Верховної Ради	Кабінет Міністрів	15.09
1.2. Розгляд затвердження бюджету:		
— представлення Державного бюджету, його прийняття за основу або відхилення	Міністр фінансів	Протягом 5 днів з дня подання бюджету
— розгляд проекту бюджету в комісіях, фракціях Верховної Ради	Верховна Рада	01.10 (06.10*)
— розгляд пропозицій щодо проекту бюджету, прийняття відповідних висновків	Комітет ВР з питань бюджету	15.10 (20.10*)
— прийняття бюджету у першому читанні	Верховна Рада	20.10 (25.10*)
— доопрацювання проекту бюджету і його подання на повторне читання	Кабінет Міністрів	3.11 (8.11*)
— розгляд бюджету у другому читанні	Верховна Рада	20.11
— доопрацювання проекту бюджету і його подання на третє читання	Комітет ВР з питань бюджету	25.11

Продовження табл. 4

1	2	3
— розгляд бюджету у третьому читанні	Верховна Рада	1.12
— затвердження Закону “Про Державний бюджет” і прийняття відповідної постанови	Верховна Рада	30.12
— публікація Закону “Про Державний бюджет” в урядовій пресі	Газета “Урядовий кур’єр”	Протягом 7 днів з дня затвердження бюджету
2. Виконання бюджету:		
— прийняття бюджетного розпису	Мінфін	Протягом місяця з дня прийняття бюджету
— формування доходів бюджету і здійснення видатків	Податкова служба, Мінфін і його структури	Протягом року
3. Складання звіту про виконання бюджету та його затвердження:		
— складання звіту про виконання Державного бюджету та його подання до Верховної Ради	Мінфін	01.05
— розгляд поданого звіту Рахунковою палатою, розробка відповідних висновків	Рахункова палата Верховної Ради	Протягом 2 тижнів з дня подання звіту
— прийняття постанови щодо звіту про виконання бюджету	Верховна Рада	Протягом 2 тижнів з дня отримання висновків Рахункової палати

Контрольні питання:

1. Що являє собою бюджет як економічна система?
2. В чому призначення і роль і роль бюджету?
3. Які функції бюджету і в чому їх сутність?
4. У чому виражається матеріальний зміст бюджету?
5. Які існують бюджетні методи регулювання економічних і соціальних процесів?
6. Що являють собою бюджетна система та бюджетний устрій?
7. Які складові бюджетної системи України?
8. На яких принципах ґрунтується побудова бюджетної системи України?
9. Що собою являє бюджетний процес і які стадії він включає?
10. Що є основою бюджетного процесу?
11. Що таке міжбюджетні відносини?
12. Яка мета регулювання міжбюджетних відносин?
13. Які існують види міжбюджетних трансферів?

ЛЕКЦІЯ №2.6

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ДОХОДИ І ВИДАТКИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ»

План лекції

1. Суть і склад доходів державного бюджету
2. Суть і склад видатків державного бюджету

Література:

1. Грідчина М.В., Захожая В.Б. Фінанси (теоретичні основи): Підручник. – К.: МАУП, 2002 (2004). С. 73-89.
2. Загорський В.С., Вовчак О.Д. Фінанси: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. С. 109-111.
3. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. 4-те вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2006 (2009). С. 162-170.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Доходи державного бюджету — здійснювані на-підставі правових норм обов'язкові і добровільні надходження до бюджету, що використовуються державою для виконання своїх функцій. Розрізняють два види бюджетних надходжень:

1) загальні — формують загальний фонд бюджету і не мають цільового використання;

2) спеціальні — зараховуються до спеціального фонду бюджету і використовуються на передбачені законодавством заходи.

За формою мобілізації доходи державного бюджету поділяють на п'ять груп (табл. 1).

Таблиця 1 – Склад доходів державного бюджету

I. Податкові надходження	1. Платежі за використання природних ресурсів
	2. Внутрішні податки на товари та послуги
	3. Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції
	4. Податки на доходи, прибуток, збільшення ринкової вартості
	5. Інші податкові надходження

II. Неподаткові надходження	<p>1. <i>Доходи від власності й підприємницької діяльності:</i></p> <p>1.1. Надходження позабюджетних коштів бюджетних установ</p> <p>1.2. Надходження від грошово-речових лотерей</p> <p>1.3. Надходження до бюджету відсотків за користування тимчасово вільними бюджетними коштами</p> <p>1.4. Надходження дивідендів від суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств</p> <p>1.5. Рентна плата</p> <p>1.6. Надходження від приватизації</p>
	<p>2. <i>Адміністративні збори та платежі, доходи від не комерційного та побічного продажу:</i></p> <p>1.1. Збори, що справляються державною автоінспекцією</p> <p>2.2. Плата за пробірування та клеймування виробів і сплавів з дорогоцінних металів</p> <p>2.3. Плата за надання послуг службою дозвільної системи органів внутрішніх справ</p> <p>2.4. Плата за оренду цілісних майнових комплексів державних підприємств</p> <p>2.5. Державне мито</p>
	<p>3. <i>Надходження від штрафів і фінансових санкцій:</i></p> <p>3.1. Суми стягнені з осіб, що заподіяли шкоду підприємству</p> <p>3.2. Адміністративні штрафи</p> <p>3.3. Штрафи за порушення правил пожежної безпеки</p> <p>3.4. Збори, що стягуються Комітетом з нагляду за охороною праці</p>
	<p>4. <i>Інші неподаткові надходження:</i></p> <p>4.1. Надходження сум простроченої кредиторської і депонентської заборгованості</p> <p>4.2. Доходи від продажу надлишкових озброєнь</p> <p>4.3. Плата за транзит нафти, газу, аміаку через територію України</p> <p>4.4. Надходження від перевищення розрахункового фонду оплати праці над фактичним</p> <p>4.5. Додаткові збори на оплату праці</p> <p>4.6. Інші джерела</p>
III. Доходи від операцій з капіталом	1. Доходи від продажу основного капіталу
	2. Надходження від продажу державних запасів товарів
	3. Надходження від продажу нематеріальних активів і землі
IV. Бюджетні трансферти	1. Зовнішні трансферти
	2. Офіційні внутрішні трансферти (вилучення коштів)
V. Цільові державні фонди	1. Фонд України соціального захисту інвалідів
	2. Фонд охорони навколишнього природного середовища

2. Видатки бюджету – законодавчо визначені норми і напрями використання бюджетних коштів. Соціально-економічна суть бюджетних асигнувань визначається:

- 1) природою і функціями держави;
- 2) рівнем розвитку країни;
- 3) формою надання бюджетних трансферів;
- 4) розгалуженістю зв'язків державного бюджету з національною економікою.

Видатки державного бюджету можна згрупувати за різними ознаками (рис. 1).

Рис. 1 – Класифікація видатків бюджету

Контрольні питання:

1. В чому полягає суспільне призначення доходів і видатків бюджету?
2. За якими ознаками класифікують доходи бюджету?
3. Які ознаки покладено в основу класифікації видатків бюджету?

ЛЕКЦІЯ №2.7

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ І БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ»

План лекції

1. Форми і методи державного фінансування
2. Бюджетний дефіцит

Література:

1. Загорський В.С., Вовчак О.Д. Фінанси: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. С. 112-113.
2. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. 4-те вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2006 (2009). С. 170-180.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Бюджетне фінансування – безвідплатне виділення коштів з бюджету. принципи. форми і методи бюджетного фінансування окреслені на рис. 1.

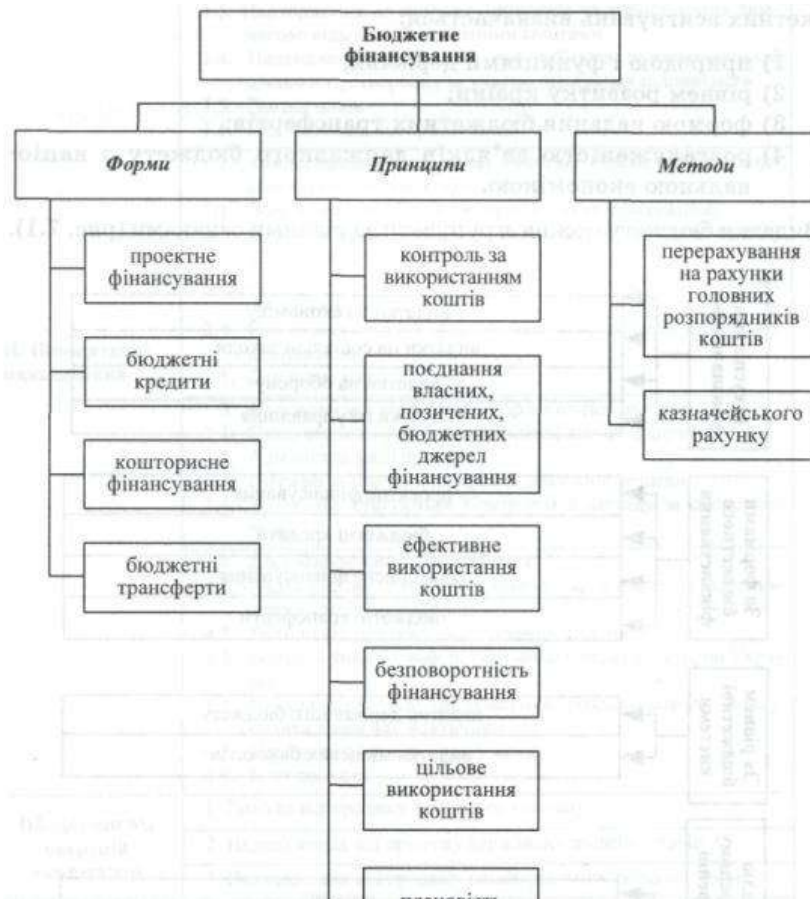

Рис. 1 – Принципи, форми і методи бюджетного фінансування

Розпорядники бюджетних коштів поділяються на три групи:

- 1) головні розпорядники коштів — керівники міністерств і місцевих органів управління, що отримують кошти з бюджету;
- 2) розпорядники коштів другого ступеня — керівники, що отримують кошти для їх розподілу між підвідомчими установами;
- 3) розпорядники коштів третього ступеня — керівники, що отримали кошти від розпорядників другого ступеня для їх безпосереднього використання.

2. Бюджетний дефіцит — це перевищення видатків бюджету над його доходами.

Причини виникнення бюджетного дефіциту:

- 1) спад і скорочення обсягів виробництва;
- 2) зниження ефективності функціонування окремих секторів економіки;
- 3) несвоєчасне проведення структурних змін в економіці або її технічного переоснащення;
- 4) наявність тіньового сектору економіки;
- 5) надмірні державні витрати за окремими статтями видатків;
- 6) низька податкова дисципліна.

Розрізняють поняття "стійкий" та "тимчасовий" бюджетний дефіцит. Перший існує в довгостроковому періоді і породжується соціально-економічними факторами; другий виникає у зв'язку з тимчасовими касовими розривами при виконанні бюджету або зумовлюється непередбачуваними обставинами.

Методи фінансування бюджетного дефіциту:

- 1) емісія грошей;
- 2) внутрішні запозичення;
- 3) зовнішні запозичення.

Дефіцит бюджету породжує виникнення державного боргу.

Контрольні питання:

4. Назвіть і охарактеризуйте принципи бюджетного фінансування.
5. Які форми бюджетного фінансування?
6. Які показники характеризують стан бюджету?
7. Що таке бюджетний дефіцит і які існують джерела його погашення?
8. У чому полягає секвестр бюджету?

ЛЕКЦІЯ №2.8

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «МІСЦЕВІ ФІНАНСИ»

План лекції

1. Суть та основи організації місцевих фінансів
2. Інституційна структура місцевих фінансів
3. Функції місцевих фінансів

Література:

1. Загорський В.С., Вовчак О.Д. Фінанси: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. С. 137-141.
2. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. 4-те вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2006 (2009). С. 182-204.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. В основі визначення місцевих фінансів лежить чіткий розподіл повноважень між державною владою та місцевим самоврядуванням. Розподіл вказаних повноважень визначається теоріями місцевого самоврядування:

1. *Теорія природних прав общини* — існують природні права общини на зразок природних прав людини і громадянина. Община, як самоврядний територіальний колектив, є таким же утворенням, що й держава. Місцеве самоврядування має власну компетенцію, а держава може впливати на діяльність територіального колективу через законодавство.

2. *Державна теорія місцевого самоврядування* — органи місцевого самоврядування є органами державного управління, перебувають у структурі державної влади та підпорядковані їй. Функції та завдання місцевого самоврядування визначаються державною владою.

3. *Теорія муніципального дуалізму* — органи місцевого самоврядування мають власну компетенцію у сфері громадсько-господарських відносин. У сфері політичних відносин місцеві органи перебувають у структурі державної влади та є її представниками на місцевому рівні. Ця теорія набула особливої актуальності з підписанням у 1985 р. Європейської хартії про місцеве самоврядування. Характерна для України.

Отже, *місцеві фінанси* – система формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення місцевим органам влади виконання покладених на них функцій і завдань, як власних, так і делегованих державною владою.

В основі розмежування повноважень між державною та місцевою владою лежать принципи:

- 1) доцільність;
- 2) ефективність;
- 3) субсидіарність.

За чинним законодавством до сфери компетенції місцевого самоврядування належать:

- 1) соціальне обслуговування;
- 2) початкова і середня освіта;
- 3) охорона здоров'я;
- 4) дорожнє господарство;
- 5) благоустрій;
- 6) житлово-комунальне господарство;
- 7) працевлаштування безробітних;
- 8) економічна інфраструктура;
- 9) екологічна проблеми;
- 10) організація землекористування.

Необхідність існування місцевих фінансів визначається такими причинами:

- 1) товарно-грошові відносини;
- 2) наявність територіальних колективів;
- 3) відокремлення функцій і завдань місцевого самоврядування.

2. Джерелами формування місцевих бюджетів виступають:

1. *Власні доходи* – надходження, що формуються на території, підзвітній місцевому органу влади згідно з його рішенням. Використовується на фінансування власних повноважень місцевої влади.
2. *Закріплені* – податкові та інші надходження, що зараховуються до відповідного рівня бюджетної системи

і використовуються на фінансування як власних, так і делегованих повноважень.

3. *Регульовані податки* – перерозподіляються між державним і місцевими бюджетами за встановленими нормативами.

Інституційна структура місцевих фінансів наведена на рис. 1.

Рис. 9.1. Інституційна структура місцевих фінансів

Склад доходів місцевих бюджетів наведено на рис. 9.2.

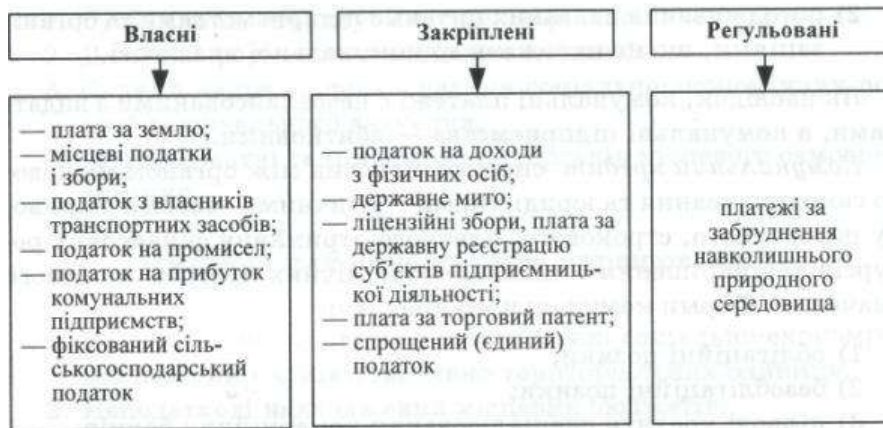

Рис. 2 – Склад доходів місцевих бюджетів

Місцеве самоврядування може сформувати єдиний позабюджетний фонд, кошти якого використовуються на виконання програм місцевого значення. Джерела формування фонду:

1. Додаткові доходи, отримані внаслідок розв'язання соціально-економічних проблем.
2. Добровільні внески та пожертвування.
3. Доходи від місцевих позик, аукціонів, грошово-речових лотерей.
4. Доходи від розпродажу майна ліквідованих комунальних підприємств.
5. Орендна плата.
6. Штрафи та фінансові санкції.
7. Доходи від продажу населенню квартир і будинків.
8. Інші надходження.

Цільові фонди органів місцевого самоврядування формуються у складі спеціального фонду місцевих бюджетів — фонд фінансування дорожніх робіт, фонд охорони навколишнього природного середовища тощо.

В Україні система комунальних платежів одержавлена. Компетенція органів місцевого самоврядування обмежується функціями:

- 1) встановлення цін і тарифів на побутові, комунальні, транспортні послуги в порядку та розмірах, визначених законодавством;
- 2) погоджування вказаних питань з підприємствами та організаціями, що не належать до комунальної власності.

Як наслідок, комунальні платежі є незбалансованими з видатками, а комунальні підприємства — збитковими.

Комунальний кредит система відносин між органом місцевого самоврядування та юридичними і фізичними особами з приводу поворотного, строкового, платного отримання фінансових ресурсів для вирішення соціально-економічних програм місцевого значення. Форми комунального кредиту:

- 1) облігаційні позики;
- 2) безоблігаційні позики;
- 3) цільові кредити спеціалізованих комерційних банків.

3. Місцеві фінанси виконують низку функцій:

1. *Розподіл і перерозподіл вартості ВВП.* Об'єктом виступають муніципальні витрати у ВВП. При цьому органи місцевого самоврядування застосовують свої статутні права, політику цін і тарифів, податкове регулювання в межах визначеної державою компетенції.

2. *Формування фіскальної політики на місцевому рівні.* Повноваження місцевої влади зводяться до встановлення місцевих податків і зборів, визначених законодавством, а також надання пільг зі сплати податків у частині їх надходження до місцевих бюджетів.

3. *Фінансування громадських послуг.* Ця функція передбачає фінансування заходів, закріплених за місцевим самоврядуванням.

4. *Забезпечення економічного зростання.* Реалізується через систему капітальних витрат, операції на ринку позичкових капіталів, діяльність на ринку нерухомості та землі.

Контрольні питання:

1. У чому полягає сутність і призначення місцевих фінансів?
2. Які структурні елементи включають місцеві фінанси?
3. Як класифікують доходи місцевих органів влади за джерелами надходжень та за економічною природою?
4. За рахунок яких джерел формуються доходи місцевих бюджетів?
5. Що відносять до власних і залучених коштів місцевих бюджетів?
6. Що являє собою фінансове вирівнювання?
7. Які існують проблеми фінансового вирівнювання в Україні?

ЛЕКЦІЯ №2.9

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ДЕРЖАВНІ ЦІЛЬОВІ ФОНДИ»

План лекції

1. Соціально-економічна суть цільових державних фондів
2. Пенсійний фонд України
3. Фонд соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності
4. Фонд загальнообов'язкового державного страхування на випадок безробіття

Література:

1. Грідчина М.В., Захожая В.Б. Фінанси (теоретичні основи): Підручник. – К.: МАУП, 2002 (2004). С. 89-98.
2. Загорський В.С., Вовчак О.Д. Фінанси: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. С. 146-152.
3. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. 4-те вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2006 (2009). С. 206-217.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. **Цільові державні фонди** — це сукупність фінансових ресурсів, які знаходяться у розпорядженні держави або місцевих органів управління, які мають цільове призначення.

Цільові фонди виступають одним із методів перерозподілу національного доходу і виконують два важливих завдання:

- 1) забезпечують додатковими коштами пріоритетні сфери економіки;
- 2) розширюють коло соціальних послуг населенню.

Необхідність функціонування цільових державних фондів обумовлюється такими причинами:

1. Бюджет, через незакріпленість більшої частини доходів, зумовлює дефіцитне фінансування окремих статей видатків. Цільові фонди забезпечують цільове спрямування та використання коштів.

2. Швидкі зміни в економічному житті зумовлюють необхідність прийняття оперативних рішень у сфері перерозподілу фінансових ресурсів. Таку оперативність забезпечити через бюджет досить важко, оскільки останній приймається у формі Закону і підлягає парламентському контролю. Цільові фонди формуються виконавчими органами і є більш прийнятними для виконання вказаних завдань.

3. Наявність дефіциту бюджету. За умови активного сальдо кошти того чи іншого цільового фонду можуть використовуватися на фінансування бюджетного дефіциту.

4. Багатогранність форм власності й господарювання, що передбачає використання в

суспільстві не лише бюджетного механізму розподілу національного доходу, а й інших його форм.

Цільові державні фонди класифікуються за різними ознаками (рис. 1):

Рис. 1 – Класифікація цільових державних фондів

В Україні застосовувалися в різні часи такі цільові фонди (рис. 2).

Рис. 2 – Види цільових державних фондів

2. Пенсійний фонд відображає страхування на випадок постійної втрати працездатності. Формою страхового відшкодування є пенсії. Механізм формування та використання коштів фонду наведено на рис. 3.

Рис. 3 – Механізм формування та використання Пенсійного фонду України

Найбільшу частину в бюджеті Пенсійного фонду посідають обов'язкові платежі на державне пенсійне страхування (табл. 1).

Таблиця 1 – Види обов'язкових страхових внесків на державне пенсійне страхування

1	2	3	4
3.	Підприємства, де працюють інваліди	4	Фактичні витрати на оплату праці інвалідів
		32	Фактичні витрати на оплату праці інших працівників
4.	Підприємства всеукраїнських громадських організацій інвалідів, де їх кількість перевищує 50 % загальної чисельності працюючих	4	Фактичні витрати на оплату праці всіх працівників
5.	Фізичні особи, що працюють на умовах трудового договору	1 (при доходи до 150 грн) 2 (при доходи вище 150 грн)	Сукупний оподатковуваний податком на доходи з фізичних осіб дохід
6.	Юридичні та фізичні особи, що здійснюють купівлю-продаж валюти (крім готівкових операцій)	1,5	Сума операцій з купівлі-продажу валюти
7.	Суб'єкти підприємництва, що здійснюють торгівлю ювелірними виробами із золота, платини, дорогоцінного каміння	5	Вартість реалізованих ювелірних виробів
8.	Юридичні та фізичні особи, що купують легкові автомобілі	3	Вартість легкового автомобіля
9.	Юридичні та фізичні особи, що купують нерухоме майно	1	Вартість нерухомого майна, зазначеного в договорі купівлі-продажу
10.	Юридичні та фізичні особи, які користуються послугами стільникового рухомого зв'язку	6	Вартість послуг стільникового рухомого зв'язку

Продовження табл. 1

№ з/п	Платники	Ставка, %	Об'єкт нарахування збору
1	2	3	4
1.	Юридичні особи (враховуючи бюджетні установи); громадяни-підприємці, що використовують працю найманих працівників	32	Фактичні витрати на оплату праці
2.	Громадяни-підприємці, що не використовують найманої праці, адвокати, приватні нотаріуси	32	Розмір оподатковувального податком на доходи з фізичних осіб доходу

Безпосередньо до Пенсійного фонду зараховуються платежі, вказані пп. 1—5 таблиці 1. Інші обов'язкові відрахування зараховуються до спеціального фонду бюджету і використовуються на виплату спеціальних видів пенсій.

3. Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності характеризує страхування на випадок тимчасової непрацездатності. Формою страхового відшкодування виступають допомоги на період втрати працездатності та на відшкодування частини витрат на відновлення працездатності (рис. 4).

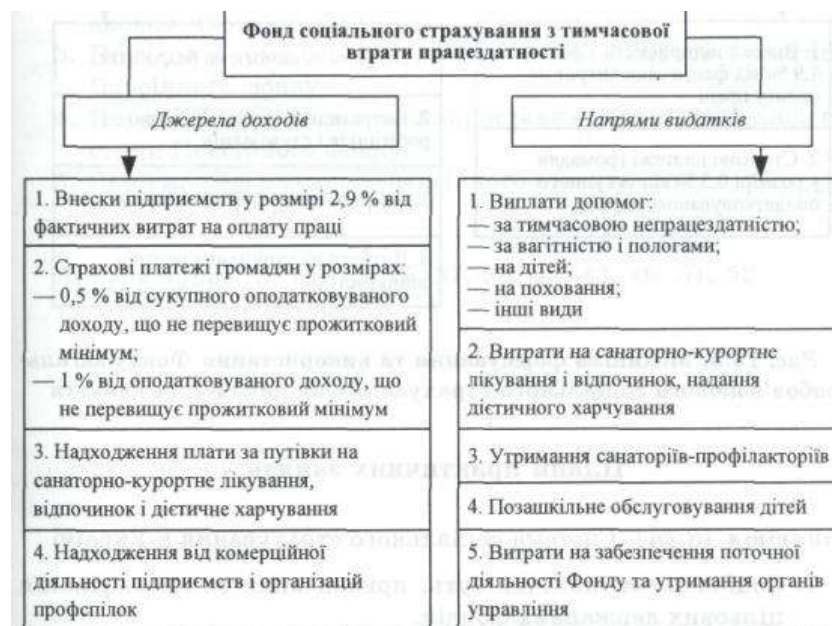

Рис. 4 – Механізм формування та використання Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності

4. Фонд загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття забезпечує страхування на випадок втрати місця роботи. Формою страхового відшкодування виступають допомоги на безробіття, на перекваліфікацію, на працевлаштування. Порядок формування та використання фонду окреслено на рис 5.

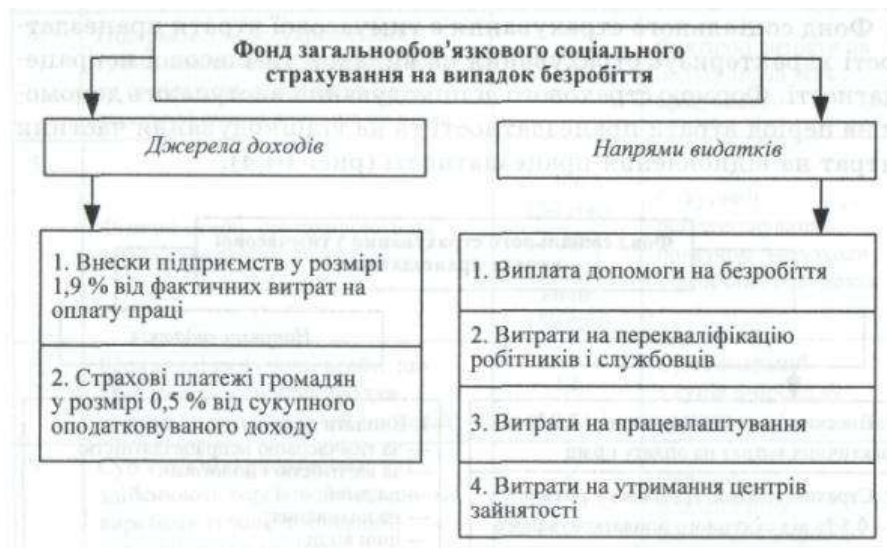

Рис. 5 – Механізм формування та використання Фонду загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття

Контрольні питання:

1. Розкрийте сутність державних цільових фондів та охарактеризуйте їх види.
2. З яких джерел формується бюджет Пенсійного фонду?
3. За якими напрямками використовуються кошти Пенсійного фонду?
4. Які джерела утворення та напрями використання Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності?
5. Назвіть джерела формування та напрями використання Фонду загальнообов'язкового державного страхування на випадок безробіття.
6. Визначте мету утворення та напрями використання Фонду соціального страхування від нещасних випадків.
7. Як формується Фонд захисту інвалідів і в чому полягає його призначення?

ЛЕКЦІЯ №2.10

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ І ДЕРЖАВНИЙ БОРГ»

План лекції

1. Суть, поняття та форми державного кредиту
2. Суть і класифікація державних позик
3. Державний борг і способи коригування позикової політики

Література:

1. Грідчіна М.В., Захожая В.Б. Фінанси (теоретичні основи): Підручник. – К.: МАУП, 2002 (2004). С. 98-123.
2. Загорський В.С., Вовчак О.Д. Фінанси: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. С. 160-164.
3. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. 4-те вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2006 (2009). С. 219-240.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Державний кредит — сукупність відносин, у яких держава виступає в ролі позичальника коштів, кредитора та гаранта. З допомогою державного кредиту залучаються вільні фінансові ресурси суб'єктів підприємницької діяльності та громадян, які використовуються для задоволення державних потреб.

Причини існування державного кредиту:

- 1) потреби у виконанні державою своїх функцій;
- 2) постійно зростаючі потреби держави;
- 3) бюджетний дефіцит.

Державний кредит має певні спільні риси з банківським кредитом:

- 1) поверненість;

- 2) строковість;
- 3) платність.

Відмінність банківського та державного кредиту — перший призначений для задоволення виробничих потреб суб'єктів господарювання; другий — для задоволення потреб державних органів влади та управління.

Форми державного кредиту:

- 1) державні позики;
- 1) державні позики;
- 2) використання частини вкладів населення в ощадних установах. Ощадна справа належить до державного кредиту, якщо залучені кошти спрямовуються до бюджету. Однак, комерційні банки, як правило, діють на комерційних засадах і мобілізовані кошти формують їхні кредитні ресурси. Части на цих коштів може спрямовуватися на придбання державних цінних паперів і таким чином належати до державного кредиту;
- 3) грошово-речові лотереї;
- 4) використання коштів державного позикового фонду. Це означає заміщення грошових ресурсів кредитними. Наслідок – загострення фінансової кризи та посилення інфляції.

2. Класифікація державних позик:

1. За правовим оформленням:

1.1. *На підставі угод.* Угодами оформляються кредити від інших держав, міжнародних організацій і фінансових інститутів.

1.2. *Цінними паперами.* З їх допомогою мобілізуються кошти на фінансовому ринку. Види цінних паперів, якими оформляються позики:

1.2.1. *Облігації.* Можуть бути знеусобленими — на покриття дефіциту бюджету; цільовими — під конкретні програми. Облігація має такі види оцінки:

— *номінальна* — зазначена сума боргу;

— *курсова* — ціна, за якою вона продається залежно від дохідності, надійності, ліквідності.

1.2.2. *Казначейські зобов'язання.* Казначейськими зобов'язаннями оформляються, як правило, короткострокові позики. Відмінності між облігаціями та казначейськими зобов'язаннями:

— облігації випускаються з метою поповнення бюджету, цільових державних фондів, на спеціальні цілі; казначейські зобов'язання — лише на поповнення бюджету;

— за облігаціями фінансовий дохід виплачується у фіксованих відсотках, у вигляді вигравів; за казначейськими зобов'язаннями — у фіксованих відсотках; - облігації обертаються вільно або обмежено серед населення і юридичних осіб; казначейські зобов'язання — реалізуються лише серед населення.

2. За місцем розміщення:

2.1. *Внутрішні* — на внутрішньому фінансовому ринку, тобто надаються юридичним особам, фізичним особам, нерезидентам;

2.2. *Зовнішні* — надходять ззовні від урядів, юридичних осіб, фізичних осіб інших країн, міжнародних організацій і фінансових інститутів.

3. За правом емісії:

3.1. *Державні.* Випускаються центральними органами управління, і надходження від них спрямовуються до державного бюджету.

3.2. *Місцеві.* Випускаються місцевими органами управління, і надходження від них спрямовуються до місцевих бюджетів.

4. За характером використання цінних паперів:

4.1. *Ринкові.* Вільно купуються, продаються і перепродуються на ринку цінних паперів.

4.2. *Не ринкові.* Власники не можуть продати такі цінні папери, крім того, вони не допускаються на ринок цінних паперів.

б. За забезпеченістю:

5.1. *Заставні.* Забезпечуються державним майном чи конкретними доходами.

5.2. *Беззаставні.* Не мають конкретного матеріального забезпечення і їх надійність визначається авторитетом держави.

6. За терміном погашення:

6.1. *Короткострокові* (до 1р.).

6.2. *Середньострокові* (1—5 рр.).

6.3. *Довгострокові* (більше 5 рр.).

7. За виплатою доходу:

7.1. *Відсоткові*. Дохід встановлюється у вигляді позичкового відсотка. Може встановлюватися як тверда фіксована ставка, так і плаваюча (змінюється під впливом попиту і пропозиції на кредитному ринку).

7.2. *Виграшні*. Виплата доходу здійснюється на підставі проведених тиражів виграшів. Дохід отримують ті кредитори, чії облігації виграли.

7.3. *Дисконтні*. Державні цінні папери купуються з певною знижкою, а погашаються за номінальною вартістю.

8. За характером погашення:

8.1. *Одноразова виплата*.

8.2. *Виплата частинами*:

- позика погашається рівними частинами протягом кількох років;
- позика погашається щоразу наростаючими сумами;
- щоразу сума зменшується.

9. За характером зобов'язань:

9.1. *З правом довготермінового погашення*.

9.2. *Без права довготермінового погашення*.

Передумови випуску державних позик:

1. Наявність кредиторів, що мають тимчасово вільні кошти;
2. Довіра кредиторів до держави;
3. Зацікавленість кредиторів у наданні позик державі;
4. Можливість держави своєчасно і повністю повернути борг і виплатити дохід.

Джерела погашення державних позик:

1. Доходи від інвестування позичених коштів у високоефективні проекти;
2. Додаткові надходження від податків.
3. Заощадження коштів завдяки зменшенню видатків.
4. Емісія грошей.
5. Рефінансований борг — залучені від нових позик кошти.

3. Державний борг — сума заборгованості держави своїм кредиторам.

Розрізняють такі види боргу:

1. *Поточний* — сума заборгованості, що підлягає погашенню в поточному році, а також сума відсотків з усіх випущених позик;
2. *Капітальний* — загальна сума заборгованості та відсотки, що мають бути сплачені за позики;
3. *Внутрішній* — заборгованість кредиторам держави в певній країні.
4. *Зовнішній* — заборгованість кредиторам за межами певної країни.

Управління державним боргом — це забезпечення платоспроможності, тобто можливості погашення боргів.

Способи коригування позикової політики:

1. *Конверсія* — зміна дохідності позик. Проводиться внаслідок зміни на фінансовому ринку.
2. *Консолідація* — передання зобов'язань за раніше випущеною позикою на нову позику з метою продовження терміну позики. Проводиться у формі обміну облігацій попередньої позики на нові.
3. *Уніфікація* — об'єднання кількох позик в одну.
4. *Обмін за регресивним співвідношенням облігацій попередніх позик на нові*. По суті, це часткова відмова держави від своїх боргів.
5. *Відтермінування* — перенесення термінів виплати заборгованості.
6. *Анулювання* — повна відмова держави від своєї заборгованості.

Контрольні питання:

1. У чому полягає економічна сутність та призначення державного кредиту?
2. Які функції державного кредиту?
3. Які існують види і форми державного кредиту?
4. За якими ознаками класифікують державні позики?
5. Які існують джерела погашення державних позик?
6. Що таке державний борг?

7. Які існують види державного боргу?
8. Які переваги внутрішнього боргу над зовнішнім?
9. Чи має державний борг економічно обґрунтовані межі?
10. Як державний борг впливає на економічну безпеку держави?
11. У чому полягає сутність управління державним боргом?
12. Які існують методи коригування позикової політики держави?

ЛЕКЦІЯ №2.11

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «СТРАХУВАННЯ І СТРАХОВИЙ РИНОК»

План лекції

1. Економічна суть і необхідність страхування
2. Функції страхування та їх економічний зміст
3. Класифікація страхування за видами та формами
4. Поняття страхового ринку і його структури

Література:

1. Грідчина М.В., Захожая В.Б. Фінанси (теоретичні основи): Підручник. – К.: МАУП, 2002 (2004). С. 160-195.
2. Загорський В.С., Вовчак О.Д. Фінанси: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. С. 172-187.
3. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. 4-те вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2006 (2009). С. 242-259.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Страхування є економічною категорією і входить до складу фінансової системи держави. Як і фінансові відносини в цілому, страхування зумовлене рухом грошових коштів у процесі розподілу і перерозподілу грошових доходів і нагромаджень усіх суб'єктів виробництва й обміну. Разом з тим, для страхування властиві економічні відносини, змістом яких є перерозподіл доходів і коштів для нагромадження лише з метою відшкодування матеріальних чи інших втрат (здоров'я, працездатності тощо).

Як економічна категорія, страхування — це система економічних перерозподільчих відносин, що охоплює:

- утворення за рахунок внесків фізичних та юридичних осіб спеціального фонду коштів;
- його використання для відшкодування майнових збитків внаслідок стихійних лих та інших випадкових явищ, а також для надання громадянам допомоги у різних ситуаціях в їх житті.

Офіційне визначення терміну страхування наведено в Законі України "Про внесення змін до Закону України «Про страхування» (від 4 жовтня 2001 р.), згідно з нормами якого: **страхування** — це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій).

Страхування ґрунтується на таких *специфічних принципах* (рис. 1).

Рис. 1 – Принципи страхування

Страховання розглядається як один із способів відшкодування за рахунок страхових резервів збитків юридичних і фізичних осіб, спричинених несприятливими обставинами (страховими подіями, ризиками).

Світова практика не виробила більш економічного, раціонального і доступного механізму захисту інтересів суспільства, ніж страхування.

Страховання є важливим фактором стимулювання економіки, господарської активності окремих суб'єктів, так як створює для всіх учасників рівні права, можливість отримати вигоду, бажання ризикувати, надає впевненості у розвитку підприємницької діяльності, створює нові стимули зростання продуктивності праці і забезпечення економічного розвитку. Насамперед, страхування надає впевненості в розвитку бізнесу. Жодний власник не інвестує свого капіталу в розвиток виробництва тих чи інших товарів або в сферу послуг, не враховуючи можливого ризику втрат авансованих ресурсів. Передаючи за невелику плату відповідальність за наслідки ризикових подій страховикові, інвестор упевнений, що в разі настання страхового випадку завдані збитки будуть відшкодовані.

Страховання вважається інвестиційним сектором економіки, оскільки зібрані страхові внески використовуються страховиком на інвестиційні цілі, разом з тим, суб'єкти господарювання мають можливість направляти кошти на інвестування.

Особливо велику роль відіграє страхування в аграрному секторі. Саме тут багато ризиків, зумовлених природними чинниками, що призводить до великих втрат.

Страховання забезпечує раціональне формування та використання коштів, призначених для здійснення соціальних програм. Світовий досвід довів доцільність нагромадження і використання коштів на соціальні програми страховим методом. Сформовані за цим методом ресурси використовуються як доповнення до державних ресурсів, спрямованих на фінансування освіти, охорони здоров'я, пенсійне забезпечення тощо.

2. Найбільш повно суть страхування як економічної категорії проявляється в його функціях (рис. 2). Вони виражають суспільне призначення цієї категорії і є зовнішніми чинниками, що дозволяють виявити особливості цієї категорії та розкрити зміст.

Деякі автори виділяють ще функцію створення і використання страхових резервів і інвестиційну функцію.

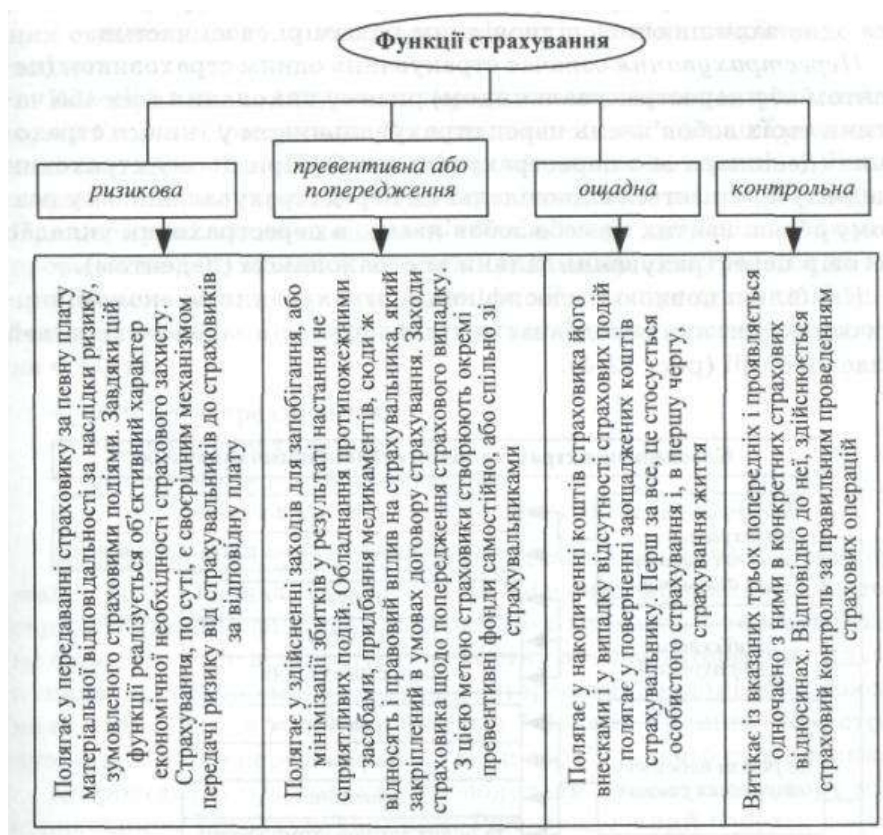

Рис. 2 – Функції страхування

3. Класифікація страхування за видами і формами

Багатогранність і різноманітність об'єктів страхування різних категорій страхувальників, а також широкий спектр страхових відносин передбачають необхідність класифікації страхування.

Класифікація страхування — це система поділу страхування на сфери діяльності, галузі, підгалузі й види, які розміщені таким чином, що кожна наступна ланка класифікації є частиною попередньої.

У страховій справі виділяють *три сфери діяльності*:

- 1) страхування;
- 2) співстрахування;
- 3) перестраховування.

Співстрахування означає, що об'єкт страхування може бути застрахований за одним договором кількома страховиками. У договорі вказуються права і обов'язки кожного страховика. Один із страховиків може представляти інтереси інших представників, все одно залишаючись відповідним у розмірі своєї частки.

Перестраховування означає страхування одним страховиком (цедентом або перестраховальником) ризику виконання всіх або частини своїх зобов'язань перед страхувальником у іншого страховика (цесіонара або перестраховальника). При цьому страховик (цедент) залишається відповідальним перед страхувальником у повному обсязі взятих на себе зобов'язань, а перестраховик укладає договір перестраховування тільки із страховиком (цедентом).

Найбільш повною є класифікація страхування за економічними ознаками, яка передбачає декілька підходів залежно від цілей класифікації (рис. 3).

Рис. 3 – Класифікація страхування за економічними ознаками

Така класифікація є найбільш поширеною у практиці вітчизняних страховиків і її покладено в основу розробки всіх страхових послуг.

Всю сукупність страхових відносин поділяють на 4 галузі:

- майнове страхування;
- особисте страхування;
- страхування відповідальності;
- страхування підприємницьких ризиків.

Обов'язкове страхування встановлює суспільство в особі держави. Воно означає обов'язковість внесення відповідним колом страхувальників фінансових страхових платежів і поширюється на випадки, коли відшкодування збитку зачіпає інтереси не тільки конкретної особи, але й суспільні інтереси. В Україні обов'язкові види страхування визначені у статті 7 Закону України «Про страхування», якою передбачено 34 види обов'язкового страхування.

Добровільне страхування проводиться на основі договору між страховиком і страхувальником. Рекомендований перелік добровільних видів страхування визначений в статті 6 Закону України «Про

страхування», якою передбачено сьогодні 34 види обов'язкового страхування.

Обов'язкове і добровільне страхування ґрунтується на таких принципах (табл. 1).

Окремі види страхування можуть проводитись як в обов'язковій, так і в добровільних формах. Оптимальне поєднання обов'язкового і добровільного страхування дозволяє сформувати таку систему страхування, яка забезпечує універсальний обсяг страхового захисту.

Розглянута класифікація покладена в основу розроблення всіх видів страхових послуг, що їх пропонують вітчизняні страховики. На її основі будуються організаційна структура страховика, а також вся страхова справа в Україні.

Таблиця 1 – Принципи обов'язкового і добровільного страхування

Обов'язкове	Добровільне
1. Встановлюється законом або витікає із міжнародних угод або норм	1. Встановлюється на договірній основі за згодою страховика і страхувальника
2. Суцільне охоплення об'єктів страхування, зазначених у законі	2. Вибіркове охоплення об'єктів
3. Безстроковість дій страховика	3. Термін страхування обмежується в часі згідно з договором
4. Автоматичність дії страхування	4. Тільки на основі заяви страхувальника (усної або письмової)
5. Діє незалежно від сплати страхових платежів	5. Діє тільки при внесенні страхових платежів
6. Нормоване страхове забезпечення	6. Не нормоване страхове забезпечення, а за згодою сторін.

4. Страховий ринок — це особлива сфера грошових відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає специфічна послуга — страховий захист — і на якому формуються попит і пропозиція на цю послугу. Об'єктивними умовами його існування є суспільна потреба у страхових послугах і наявність страховика, здатного її задовольнити. На ринку відбувається суспільне визнання страхової послуги, а його головною функцією є акумуляція та розподіл страхового фонду.

Страховий ринок ще визначають як інструмент розподілу страхового фонду для забезпечення страхового захисту фізичних та юридичних осіб.

Елементну структуру страхового ринку визначає характеристика його суб'єктів. До **головних суб'єктів страхового ринку належать:**

- страховики;
- страхувальники;
- страхові посередники.

Головне місце серед них посідають *страховики та страхувальники*. Залежно від специфіки страхового ринку, виділяють ще й інших учасників страхових відносин: *застраховані особи, об'єднання страховиків, перестраховики, товариства взаємного страхування, орган державного нагляду за страховою діяльністю, професійні оцінювачі ризиків (андеррайдери, сюрвейєри), професійні оцінювачі збитків (аварійні комісари, аджастери, диспашери)*.

Загальну структуру страхового ринку України подана на рис. 4.

Рис. 4 – Загальна структура страхового ринку України

Страховими посередниками можуть бути *страхові або перестраховальні брокери, страхові агенти*. Водночас, незважаючи на те, що основною загальною функцією страхових агентів і страхових брокерів є сприяння продажу страхових послуг, їм притаманні свої, специфічні функції (табл. 2).

Таблиця 2 – Функції посередників

Страховий агент	Страховий брокер
Від імені та за дорученням страховика укладає договори страхування та продає страхові поліси	Визначає об'єкт страхування та страхові ризики, які необхідно застрахувати клієнту
Оформляє страхову документацію	Проводить порівняльний аналіз послуг і фінансовий стан страховиків
Має право проводити страхові виплати	Підбирає клієнту кращого, на свою думку, страховика
Виконує представницькі функції	Оформляє договір страхування
Забезпечує своєчасне перерахування страхових внесків страховику	Здійснює контроль за своєчасним надходженням внесків

Страховальники через мережу посередників можуть довідатися про ту чи іншу страхову компанію та скористатися її послугами. Посередники, як правило, оперативно реагують на зміни ринкової кон'юнктури страхових послуг, що дозволяє страховику пропонувати такі види страхування, які користуються найбільшим успіхом на ринку. З метою створення відповідних умов і розвитку брокерської та агентської діяльності в Україні створено Асоціацію професійних страхових посередників.

Об'єкт страхового – ринку страхові продукти — специфічні послуги (набір основних і допоміжних послуг), що надаються страховальнику при виконанні договору страхування (пропонуються на страховому ринку). Ціна на них формується на основі конкуренції і відображається у страховому тарифі. Купівля-продаж оформляється страховим договором (страховим свідоцтвом або полісом).

Законодавство визначає об'єкти страхування як майнові інтереси, пов'язані з життям, здоров'ям, працездатністю, володінням, користуванням, розпорядженням майном, а також із відшкодуванням шкоди, заподіяної страховальником третій особі.

Специфіку взаємовідносин суб'єктів на страховому ринку визначає рівень розвитку його інфраструктури, яка забезпечує можливість реалізації економічних інтересів страховиків і страховальників. Основними її елементами є:

- фінансово-кредитна система;

- аудиторські служби;
- страхова експертиза;
- правове забезпечення;
- розвинена система підготовки кадрів;
- наукові дослідження;
- інформаційні технології.

Контрольні питання:

1. Які суттєві ознаки характеризують специфічність категорії страхування?
2. У чому економічна сутність страхування?
3. Які функції властиві страхуванню?
4. Хто є суб'єктами страхування?
5. Що включають страхові відносини?
6. У яких формах створюються страхові фонди?
7. У чому полягає сутність самострахування?
8. Яким чином здійснюється централізоване страхове забезпечення?
9. В яких формах може проводитися страхування?
10. Як класифікується страхування залежно від об'єктів страхових відносин?
11. Що виступає об'єктом страхування в особистому і медичному страхуванні?
12. Що таке страховий ринок?
13. Що являють собою страхове поле і страховий портфель?

ЛЕКЦІЯ №2.12

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ФІНАНСОВИЙ РИНОК»

План лекції

1. Суть і механізм функціонування фінансового ринку
2. Види цінних паперів та їх загальна характеристика
3. Фондова біржа

Література:

1. Грідчіна М.В., Захожая В.Б. Фінанси (теоретичні основи): Підручник. – К.: МАУП, 2002 (2004). С. 203-254.
2. Загорський В.С., Вовчак О.Д. Фінанси: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. С. 197-201.
3. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. 4-те вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2006 (2009). С. 261-286.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Мобілізація й перерозподіл фінансових ресурсів відбувається через фінансовий ринок.
Фінансовий ринок — особлива форма організації руху грошових коштів в економіці. Він містить:

- 1) ринок цінних паперів;
- 2) ринок кредитних ресурсів.

Об'єктивна передумова функціонування фінансового ринку — неспівпадання потреби в фінансових ресурсах у того чи іншого суб'єкта ринку з їх наявністю. В одних власників є надлишок коштів, в інших, навпаки, виникає потреба в інвестуванні. Призначення фінансового ринку полягає в акумуляванні тимчасово вільних коштів та їх ефективному використанні.

Функціональне призначення фінансового ринку — посередництво в русі грошових коштів від інвесторів до емітентів; від кредиторів до позичальників і назад. Механізм функціонування фінансового ринку розглянуто на рис. 1.

Рис. 1 – Механізм функціонування фінансового ринку

2. Акумуляція тимчасово вільних фінансових ресурсів та їх інвестування здійснюється за допомогою цінних паперів.

Цінні папери — документи, що свідчать про майнові права власника при його пред'явленні. Основні види цінних паперів наведені на рис. 2.

Акція — цінний папір, що засвідчує участь у статутному фонді акціонерного товариства; дає право на участь в управлінні товариством; право на отримання частини прибутку у вигляді дивіденду; право на участь у розподілі майна при ліквідації акціонерного товариства. Основні види акцій охарактеризовано на рис. 3.

Облігація — цінний папір, що засвідчує внесення її власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного паперу у передбачений термін з виплатою фіксованого відсотка. Облігації можуть випускатися:

- 1) державою;
- 2) місцевими органами влади;
- 3) підприємствами.

Рис. 2 – Класифікація цінних паперів

Рис. 3 – Види акцій та їх характеристика

Розмір облігаційної позики акціонерного товариства не може перевищувати 25 % статутного фонду. Облігації мають обмежений термін обігу і не дають права на участь в управлінні товариство.

Ощадний сертифікат — письмове свідоцтво банку про депонування грошових коштів, яке засвідчує право вкладника на отримання після закінчення встановленого терміну суми депозиту і відсотків на нього. Види ощадних сертифікатів:

- 1) іменні;
- 2) на пред'явника;
- 3) строкові;
- 4) до запитання.

Казначейські зобов'язання — різновид боргових цінних паперів, що розміщується на добровільних засадах серед населення; засвідчує внесення його власником грошових коштів до бюджету; дає право на отримання фінансового доходу. Відмінності між облігаціями і казначейськими зобов'язаннями полягають у тому що:

- 1) казначейські зобов'язання розповсюджуються винятково серед населення;
- 2) виплата доходу за облігаціями може проводитись у формі фіксованих чи плаваючих відсотків або ж шляхом проведення тиражів виграшів; за казначейськими зобов'язаннями — лише у вигляді фінансового відсотка;
- 3) мета випуску казначейських зобов'язань — фінансування бюджетного дефіциту, тоді як облігації мають значно ширший спектр дії.

Вексель поділяється на два види:

- 1) простий — просте зобов'язання боржника (векселедавця) сплатити власнику векселя у вказаний строк визначену суму;
- 2) переказний (тратта) — письмовий наказ векселедержателя (трасанта), адресований платнику (трасату) сплатити третій особі (ремітенту) певну суму грошей у певний термін.

3. Фондова біржа — ринок, який регулярно функціонує і на якому здійснюється торгівля цінними паперами.

Функції фондової біржі:

1. **Посередницька** — створення достатніх і всебічних умов для торгівлі цінними паперами емітентам, інвесторам, фінансовим посередникам. Торгові угоди на біржі укладають брокери, які діють від імені своїх клієнтів. Дохід брокера формується у вигляді комісійних. Крім того, на біржах діють дилери. Вони купують через брокерів цінні папери з метою подальшого перепродажу. Дохід дилера — різниця в цінах продажу і покупки.

2. **Індикативна** — оцінка вартості й привабливості цінних паперів. Така оцінка проводиться через систему котирування.

3. **Регулююча** — організація торгівлі цінними паперами.

Види операцій на фондовій біржі:

1. **Касові** — купівля-продаж цінних паперів з негайною оплатою.

2. **Строкові** — укладання угоди (фіксація курсу цінних паперів) відбувається на даний час, а її виконання через заздалегідь передбачений відлік часу.

3. **Арбітражні** — різновид спекулятивних операцій, пов'язаних із різницею в курсах цінних паперів на різних фондових біржах.

Контрольні питання:

1. Що є об'єктивною передумовою функціонування фінансового ринку?
2. В чому полягає економічна сутність фінансового ринку?
3. Що являє собою фінансовий ринок з організаційної сторони?
4. Які існують складові фінансового ринку?
5. Що являє собою ринок грошей?
6. Що таке фондовий ринок?
7. У чому полягає призначення первинного і вторинного фондового ринку?
8. Які суб'єкти функціонують на ринку цінних паперів?
9. Що таке ринок фінансових послуг і хто є його учасниками?
10. Які існують види фінансових послуг?

РОЗДІЛ 3. «МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ»

ЛЕКЦІЯ №3.1

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ»

План лекції

1. Сутність і призначення міжнародних фінансів
2. Міжнародні фінансові організації і інституції
3. Міжнародний фінансовий ринок

Література:

1. Грідчіна М.В., Захожая В.Б. Фінанси (теоретичні основи): Підручник. – К.: МАУП, 2002 (2004). С. 285-298.
2. Загорський В.С., Вовчак О.Д. Фінанси: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. С. 208-212.
3. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. 4-те вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2006 (2009). С. 288-301.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Міжнародні фінанси – це сукупність перерозподільних відносин, що виникають у зв'язку з формуванням і використанням на світовому або міжнародному рівнях фондів фінансових ресурсів. Тобто за допомогою міжнародних фінансів здійснюється міждержавний перерозподіл фінансових ресурсів. Глобальною системою акумулювання вільних фінансових ресурсів та надання їх позичальникам є міжнародний фінансовий ринок.

Міжнародні фінансові відносини являють собою досить складну систему руху грошових потоків. Вони можуть бути згруповані за такими напрямками:

- взаємовідносини між суб'єктами господарювання різних країн;
- взаємовідносини держави з юридичними і фізичними особами інших країн;
- взаємовідносини держави з урядами інших країн та міжнародними фінансовими організаціями;
- взаємовідносини держави і суб'єктів господарювання з міжнародними фінансовими інституціями.

У сфері міжнародних фінансів, крім національних суб'єктів держави, підприємств і громадян, виділяються наднаціональні суб'єкти – міжнародні організації і міжнародні фінансові інституції. *Фінанси міжнародних організацій, міжнародних фінансових інституцій та міжнародний фінансовий ринок є складовими міжнародних фінансів.*

2. Діяльність міжнародних фінансових організацій пов'язана з виконанням певних функцій, які визначаються їх статутами. Фінансове забезпечення виконання цих функцій здійснюється через

фонди грошових коштів, що формуються цими організаціями. Провідними міжнародними організаціями є: **Організація Об'єднаних Націй** та **Європейський Союз**.

Організація Об'єднаних Націй була заснована наприкінці другої світової війни з метою підтримання миру. До сфер її діяльності також входять економічні, соціальні та гуманітарні проблеми, права людини, охорона навколишнього середовища.

Бюджет ООН формується за рахунок внесків країн-членів ООН. Розмір внесків визначається залежно від рівня економічного розвитку країни. В основі розрахунків лежить норматив платежів, який залежить від обсягів ВВП даної країни. Кошти бюджету ООН використовуються на адміністративні та накладні витрати (38%) і фінансування міжнародних проектів та проведення різних заходів міждержавного значення (62%). Так, в Україні, реалізуються проекти за Програмою розвитку (ЮНДП), Управління Верховного комісара у справах біженців (ЮНХКР), Дитячого фонду (ЮНІСЕФ), Фонду народонаселення (ЮНФПА), Міжнародної організації праці (ІЛО), Міжнародного агентства з атомної енергії (ІАЕА).

Європейський Союз створено з метою економічної співпраці Європейського економічного співтовариства. Було сформовано спільний ринок капіталів, товарів і послуг, скасовано митні бар'єри, здійснено уніфікацію податкового законодавства, створено європейську валютну систему. Розвиток інтеграційних процесів завершився проголошенням Європейського Союзу, до якого входять такі країни: Німеччина, Австрія, Данія, Бельгія, Франція, Голландія, Люксембург, Велика Британія, Швеція, Фінляндія, Португалія, Іспанія, Італія, Ірландія, Греція та ін.

Бюджет ЄС формується за рахунок надходжень від країн Союзу. Всі доходи поділяються на дві групи: внески країн-членів та доходи бюджету ЄС. Внески кожної країни до бюджету визначаються залежно від рівня її економічного розвитку, який відображається у виробленому ВВП.

Специфікою бюджету ЄС як ланки міжнародних фінансів є наявність власних доходів. До них належать, по-перше, мита і сільськогосподарські податки, якими обкладаються продукти, що імпортуються з країн, які не є членами Союзу. По-друге, важливе місце займає податок на додану вартість, який встановлюється за єдиною для всіх країн ставкою по відношенню до уніфікованої в усіх країнах бази оподаткування (ставка податку не може перевищувати 1,4%). Установлено ліміт бюджету ЄС - він не може перевищувати 1,2% загального обсягу ВВП Союзу.

Видатки бюджету ЄС поділяються на адміністративні (5%) та операційні (до 95 %). Операційні видатки складаються з фінансування сільського господарства (до 50%), структурних перетворень в економіці країн Союзу, наукових досліджень і освіти, зовнішньої діяльності (реструктуризація економіки країн Центральної і Східної Європи та підготовка їх до вступу в ЄС, надання технічної і гуманітарної допомоги і т. ін.).

Бюджет ЄС розробляється Європейською комісією і затверджується Європейським парламентом. Виконує бюджет фінансове управління Європейської комісії, яке перебуває під подвійним контролем з боку Палати аудиторів і Європарламенту. До складу Палати аудиторів входять 15 членів, які перевіряють надходження доходів і фінансування видатків.

Міжнародні фінансові інституції створюються на світовому і регіональному рівнях для сприяння економічному розвитку країн - засновників цих організацій, їх основним завданням є мобілізація коштів і надання допомоги на кредитних засадах для здійснення важливих економічних проектів.

До світових міжнародних фінансових інституцій належать Міжнародний валютний фонд (МВФ), група Світового банку та Банк міжнародних розрахунків. Регіональні фінансові інституції створюються за континентальною ознакою. До них належать: Європейський банк реконструкції та розвитку; Азіатський банк розвитку; Африканський банк розвитку; Міжамериканський банк розвитку, Лондонський та Паризький клуби кредиторів та ін.

Міжнародний валютний фонд є провідним світовим фінансовим інститутом, який має статус спеціалізованої установи ООН. Він був заснований на міжнародній конференції в Бреттон-Вудсі в 1944 р., а почав функціонувати у 1947 р. Основними цілями діяльності МВФ є сприяння розвитку міжнародної торгівлі й співробітництва у сфері валютного регулювання та надання кредитів у іноземній валюті для вирівнювання платіжних балансів країн – членів Фонду.

Капітал МВФ утворений за рахунок внесків країн-членів Фонду. Розмір внеску визначається рівнем економічного розвитку країни та її місцем у світовій економіці й міжнародній торгівлі. Станом на 01.01.1999 членами МВФ була 181 країна, в т.ч. з 1992р. Україна. Внесок кожної країни є її квотою. Квота України становить 0,70 відсотка від загального капіталу фонду. Чверть внеску проводиться у вільноконвертованій валюті, решта в національній. При цьому Статут МВФ

передбачає періодичний (не менше одного разу на п'ять років) загальний перегляд квот. Це пов'язане з тим, що змінюється як рівень розвитку окремих країн, так і їх місце у світовій торгівлі.

При необхідності, крім власного капіталу МВФ може використовувати позикові кошти. За статутом він може отримувати кошти в будь-якій валюті як від офіційних органів, так і на приватному ринку позикових капіталів. Досі позики отримувались від казначейств та центральних банків країн-членів Фонду, а також від Швейцарії та Банку міжнародних розрахунків. На приватному ринку кошти не залучались.

Діяльність МВФ охоплює три основні напрями:

- кредитування, з метою надання фінансової допомоги країнам, у яких утворилось від'ємне сальдо платіжного балансу;
- регулювання міжнародних валютних відносин;
- постійний нагляд за світовою економікою.

Кредитування здійснюється з різними цілями у різних формах та на різних умовах. Воно включає кредитування для потреб вирівнювання платіжного балансу, компенсаційне фінансування та допомогу найбільш біднішим країнам. Фінансові операції, які є основним напрямом діяльності, МВФ здійснює тільки з офіційними органами країн - членів Фонду.

Виділення кредитів залежить від трьох основних чинників: потреби в ресурсах для вирівнювання платіжного балансу, квоти країни та виконання вимог Фонду. Механізм кредитування полягає в тому, що МВФ продає необхідну країні валюту за її національну валюту. Кошти надходять до центрального банку країни-позичальника і використовуються на формування валютних резервів.

Загалом система кредитування, що використовується МВФ, включає чотири форми: безпосереднє, поетапне, розширене, пільгове та спеціальне фінансування.

Безпосереднє фінансування прямо пов'язане з квотою кожної країни і здійснюється в межах її резервної і кредитної часток. Резервна частка становить 25% квоти даної країни, тобто ту частину, що внесена в іноземній валюті. У межах цієї частки кредити-резервні транші, видаються на першу вимогу країни без сплати процентів і комісійних. Кредитна частка становить повну величину квоти даної країни. Ця сума ділиться на чотири рівні частини, які становлять окремі кредитні транші. Надання кредитів обумовлюється виконанням країною певних політичних та економічних вимог з метою ліквідації негативного сальдо платіжного балансу.

Інші організації, що входять до групи Світового банку, спеціалізуються на певних напрямках діяльності.

Так, **Міжнародна асоціація розвитку** надає безпроцентні кредити найбільш бідним країнам світу терміном до 50 років на пільгових умовах - 0,75 %.

Міжнародна фінансова корпорація надає кредити високорентабельним приватним підприємствам країн, що розвиваються, причому без гарантії урядів відповідних країн.

Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій проводить страхування іноземних інвестицій у країнах, що розвиваються, на випадок політичних ризиків: від націоналізації, воєн, заворушень, зривів контрактів та ін., чим сприяє розвитку діяльності як інституцій групи Світового банку, так і приватних інвесторів.

Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних конфліктів виконує функції з урегулювання спорів між урядами окремих країн та їх інвесторами.

Банк міжнародних розрахунків є першою в історії міжнародною фінансовою інституцією. Він був створений у 1930 р. Основне завдання банку полягає у налагодженні співробітництва між центральними банками провідних країн світу та здійснення розрахунків між ними. Банк забезпечує також здійснення розрахунків між країнами, що входять до Європейської валютної системи. Він виконує депозитно-кредитні функції, здійснює валютні операції та операції на фондовому ринку.

У Європі в рамках ЄС функціонують Європейський центральний банк, Європейський інвестиційний банк і Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР).

Європейський центральний банк створений у зв'язку із впровадженням у 1999 р. Єдиної європейської валюти - євро. Він є емісійним центром євро. Загалом його завдання і функції ідентичні функціям центральних банків.

Завданням **Європейського інвестиційного банку**, який був створений в 1958 р., є фінансування проектів, що мають регіональне, галузеве та загальноєвропейське значення. Кредити надаються терміном від 20 до 25 років. У галузевому плані пріоритетними є такі галузі інфраструктури, як енергетика, транспорт, телекомунікації, а також проекти, що пов'язані з охороною навколишнього природного середовища. Кредити банку видаються на ринкових умовах. Пільги встановлюються

лише в тих випадках, коли передбачається їх відшкодування - боніфікація за рахунок бюджету ЄС.

Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР), який був створений у 1990 р. і відкритий 1991 р., здійснює діяльність у країнах Східної і Центральної Європи, які проводять ринкові реформи. Засновниками банку є країни Європи та провідні країни світу. Україна є членом ЄБРР з 1992 р. Не менше 60 % кредитів ЄБРР має спрямовуватись у приватний сектор економіки і не більше 40 % у державну інфраструктуру.

Лондонський та Паризький клуби - це об'єднання кредиторів. Лондонський клуб об'єднує 600 великих західних банків-кредиторів. Паризький клуб об'єднує 19 країн, які є головними державами-кредиторами світу.

3. Міжнародний фінансовий ринок виник у середині ХХ ст. Його головне призначення полягає в тому, аби за допомогою акумуляції вільних фінансових ресурсів у деяких країнах забезпечити між ними їх перерозподіл для сталого економічного розвитку світового господарства й одержання від цих операцій певного доходу.

Нині міжнародні фінансові ринки - це величезні фінансові центри, які мобілізують і перерозподіляють у всьому світі значні обсяги фінансових ресурсів. Вони сформувались на основі розвитку міжнародних економічних відносин. З функціонального погляду - це система акумуляції і перерозподілу світових фінансових потоків з метою безперервного і рентабельного відтворення. З інституційного погляду - це сукупність банків, спеціалізованих фінансово-кредитних установ, фондових бірж, через які здійснюється рух світових фінансових потоків. У результаті конкуренції сформувались світові фінансові центри - Нью-Йорк, Лондон, Цюрих, Люксембург, Франкфурт-на-Майні, Сінгапур та ін. Новим світовим фінансовим центром після Другої світової війни став Токіо.

Поява фінансових центрів на периферії світового господарства, таких як Багамські Острови, Сінгапур, Сянган (Гонконг), Панама, Бахрейн та ін. обумовлена нижчими податками й операційними витратами, незначним державним втручанням, ліберальним валютним законодавством. Світові фінансові центри, де кредитні установи здійснюють операції в основному з нерезидентами в іноземній для даної країни валюті, дістали назву фінансових центрів "офшор". Такі фінансові центри слугують також податковим сховищем, оскільки операції на них не оподатковуються місцевими податками і вільні від валютних обмежень.

Міжнародний фінансовий ринок має три складові:

- міжнародний ринок грошей (валютний ринок);
- міжнародний ринок кредитних ресурсів;
- міжнародний ринок цінних паперів.

Ринок кредитних ресурсів і ринок цінних паперів у фінансовій літературі часто називають ринком капіталів.

Міжнародні валютні ринки - це купівля й продаж іноземної валюти або цінних паперів в іноземній валюті на основі попиту і пропозиції. Є світові і регіональні міжнародні валютні ринки. Найбільшим світовим валютним ринком є лондонський, на якому проводиться майже половина всіх валютних операцій. Учасниками міжнародних валютних ринків є банки, банкірські будинки, брокерські фірми, транснаціональні корпорації. Інструментами валютних операцій є банківські перекази - поштові й особливо телеграфні, у тому числі з використанням електронної техніки (Рейтер-ділінг, Телерейт), телекса і телефону. Хоча в деяких країнах (ФРН, Франція, Японія, країнах Бенілюкса, Скандинавії) збереглися валютні біржі, їх роль незначна і зводиться до фіксації довідкових курсів валют. Починаючи з 70-х років ХХ ст. деякі операції з валютою знову здійснюються на товарних біржах (наприклад, валютні ф'ючерсні й опціонні операції на товарних біржах в Чикаго, Нью-Йорку).

Міжнародний ринок кредитних ресурсів - це специфічна сфера руху коштів між країнами. Кредитні ресурси на міжнародному ринку рухаються на загальновідомих принципах, а саме: обов'язкового повернення коштів, терміновості, платності і забезпеченості. На міжнародний кредит впливають такі фактори, як платіжний баланс, розмір процентної ставки, вид валюти, курс валюти, рівень рентабельності кредитних операцій та ін. Міжнародний кредит виконує такі функції:

- забезпечує перерозподіл фінансових ресурсів;
- посилює процес нагромадження в рамках світового господарства;
- прискорює процес реалізації товарів (робіт, послуг) у всесвітньому масштабі.

Залежно від суб'єкта кредитування кредити поділяються на приватні, урядові й кредити міжнародних фінансових організацій. Кредити надаються коротко-, середньо- і довготермінові.

Міжнародні кредити поділяються також на забезпечені й банківські. Забезпечені кредити надаються під цінні папери, нерухоме майно, векселі, товарні документи.

Контрольні питання:

1. Що являють собою міжнародні фінанси і в чому їх призначення?
2. За якими напрямками можна згрупувати міжнародні фінансові відносини?
3. Які існують міжнародні фінансові організації і міжнародні фінансові інституції?
4. Як формується бюджет ООН і за якими напрямками витрачаються його кошти?
5. Які завдання і функції покладені Європейський Союз?
6. Які функції виконує МВФ?
7. Як створено капітал МВФ?
8. В чому полягає призначення міжнародного фінансового ринку?